-30766

FRATE PENTRU FRATE

ROMÂNIA ŞI ROMÂNII DIN SERBIA

CÂTEVA NOTE CULESE

DE

MIRCEA DELA MARE

30841

BUCUREŞTI 1915

EDITURA AUTORULUI

FRATE PENTRU FRATE

ROMÂNIA ŞI ROMÂNII DIN SERBIA

CÂTEVA NOTE CULESE

DE

MIRCEA DELA MARE

47391

BUCUREŞTI 1915

EDITURA AUTORULUI

30766

IN LOC DE PREFAŢĂ

Nu departe de sânul mamei, despărţit numai de bătrânul Danubiu, într'un ţinut presărat numai de munţi înalţi, acoperiţi de păduri seculare, ca şi acei pe cari i-a părăsit acum câteva sute de ani şi brăzdaţi cu pârae cu apa limpede şi cristalină, în care îşi adapă sărmanele lui oiţe, din ale căror piei îşi confecţionează, singur, faimoasele lui căciule, trăeşte, răsleţ, un popor de peste 300.000 de suflete, făşie sângerândă din corpul mare şi frumos al neamului românesc.

In desişul munţilor stâncoşi şi a pădurilor seculare, botezate cu numiri ce sună frumos, după cum e şi frumoasă limba cu care au fost botezate, trăesc aceste suflete amărâte şi părăsite, abia bănuind că nu departe de dânşii, într'o ţară mult mai frumoasă, pe care, ei sărmani pribegi, cine ştie în ce timpuri grele au fost siliţi, cu lacrămile în ochi şi cu durerea în suflet, s'o părăsească, — trăesc fraţi de-ai lor cari sunt mult mai mulţi la număr şi oţeliţi în luptele cari le-au dat neatârnarea.

Da! Ei nu bănuesc că în „Ţara“, în dulcea lor ţară, unde au fost îmormântaţi străbunii lor, căzuţi în lupte eroice, sângeroase, deseori e chiar fratricide, despărţită în cele două voevodate de altă dată ce purtau mândrul nume de Muntenia şi Moldova, dar care se războiau între dânsele ca şi cu

străinii, se ridică azi o ţară mult mai frumoasă ce poartă mândrul nume de: Regatul român.

Şi când acest regat, cu un fast pe care ei nu-l cunosc decât din basmele cu feţi frumoşi, îşi serbează 40 de ani de domnie a primului său rege, ei sărmanii, pribegiţi în ţară străină, se zbuciumă în mijlocul unui popor de alt neam, pentru a'şi putea păstra comoara lor strămoşească: limba şi naţionalitatea de Români!

Şi cu toată zbuciumarea lor de zile, de săptămâni, de ani, de decenii, vocea lor nicăeri n'a fost auzită şi ei, sărmanii, au trebuit să facă sforţări supraomeneşti, să întrebuinţeze toată energia lor de rasă, pentru ca să se apere şi câte odată să învingă, înainte de a fi, în cele din urmă, răpuşi; căci cei puţini, oricât de viteji ar fi, în lupta cu cei mulţi, fie şi mai slabi, în cele din urmă tot dânşii rămân învinşi.

Şi Românii din valea Timocului fac parte din cei dîntâiu, Puţini la număr, faţă de populaţiunea sârbească, ei au arătat, până azi o admirabilă existenţă, contra valurilor furioase ale urgiei deznaţionalizatoare.

Toată lupta acelora ce au tot interesul ca această masă compactă de 300.000 de Români, să dispară, să se confunde cu populaţiunea stăpânitoare, a rămas zadarnică şi infructoasă faţă de caracterul etnic intransigent al Românului din Serbia.

Nici persecuţia jandarmului, nici ameninţarea cu anatemă a preotului, după cum nici insistenţa învăţătorului n'au putut să determine pe Românul din Serbia de a-şi înlocui, prin cea sârbească, dulcea lui limbă românească.

In armată, în faţa justiţiei sau a forţei publice, „nu ştiu sârbeşte" a fost răspunsul Românului la toate întrebările făcute lui. Şi acest scut de „nu ştiu sârbeşte" s'a păstrat şi desvoltat conştiinţa lui naţională.

* * *

Iar Românca, Românca păstrătoare a graiului strămoşesc, pretutindeni a fost despărţită de sânul cald al mamei lui;

Românca şi aici, în Valea Timocului, nu s'a lăsat mai prejos de bărbatul ei.

Ori de câte ori soarta a hotărât ca ea să părăsească sânul familiei şi să însoţească destinele unui tovarăş al vieţii, în totdeauna, când acest soţ a fost de altă limbă decât a ei,— ea nu şi-a uitat datoria de Româncă!

Pretutindeni, Românca măritată după un Sârb a romanizat nu numai bărbatul, copiii, ci: întreaga familie, mahalaua toată, adeseori, satul întreg!

Şi această dragoste a Românci pentru limba ei, pentru neamul ei, pentru obiceiurile strămoşeşti a dat naştere zicătoarei populare în toată Serbia: o Româncă romanizează un sat întreg!

* * *

Dar, nu trebue să ne facem iluzii. După cum am spus: tăria celor puţini, fie ei cât de tari, în cele din urmă se va sfărâma de numărul celor slabi dar mulţi. Mai curând sau mai târziu, acest fenomen se va produce şi faţă de rezistenţa etnică proverbială a Românilor din Serbia. Cât timp au trăit izolaţi, în satele lor de prin păduri şi dela poalele munţilor, de contractul cu poporul sârb; cât timp au putut să evite controlul autorităţilor şcolare şi a celor militare, ei, au putut să reziste, să'şi menţie naţionalitatea lor, cu toate comorile ei sufleteşti: obiceiurile, datinele şi credinţele.

Ba ceva mai mult: în această a lor patrie nouă, pe lângă doinele, melancolicele doine, în care erau exprimate bucuria şi tristeţea strămoşilor lor, în decursul vremilor, au trebuit să'şi formeze altele noui, în care să oglindească sentimente noui rezultat al noului lor mediu.

Şi această comoară sufletească, încetul cu încetul va dispare, când va dispare, în cele din urmă, şi rezistenţa lor etnică, dela bazele căreia, mult a dispărut credinţa într'un sprijin eventual, dacă această credinţă a existat cândva.....

Şi paguba celor ce se ocupă cu ştiinţa limbei româneşti va fi mare, după cum mare va fi părerea de rău a acelora, cari n'au pierdut, încă, speranţa, dacă nu în „unitatea po-

litică", cel puţin în unitatea culturală a tuturor Românilor.

Românii din Serbia au rezistat şi rezistă mereu; totuşi, după mărturia unui scriitor sârb, această rezistenţă a început să se mlădieze.

D. Gheorghevici, într'o broşură în care descrie o călătorie a sa la Românii din Valea Timocului, ne spune că îşi aduce aminte de începuturile unui cântec, care acum 30 de ani se cânta la Brestovaţi, unde şi-a petrecut copilăria, tatăl său fiind acolo preot: „cântec care azi este aproape dat uitării".

... Vine Stana dela lemne
Are'n braţe multe lemne şi nuiele
Aideţi, aideţi fetelor
Să dăm pae vacilor
Şi fân, boilor .....

Dispariţia unui cântec popular, a unei credinţe, superstiţiuni, sau a unui obiceiu dela Românii subjugaţi, mă doare, negreşit, fiindcă în ea văd semnul antemergător al dispariţiei acestor Români, în masa popoarelor conlocuitoare.

Dar ceeace mă doare mai ales, ceeace ar trebui să ne doară, pe toţi acei cari mai credem într'un viitor mai bun pentru Neamul Românesc, este lipsa de ideal al generaţiunei actuale şi al generaţiunei de mâine, căci popoarele fără ideal sunt menite să piară! [1])

In „Românul" din Arad, organul partidului naţional român din Transilvania şi Ungaria, au apărut în cursul anului 1913 câteva articole referitoare la situaţia tristă a Românilor ajunşi sub stăpânirea Sârbilor. In aceste articole se atrăgea atenţiunea Românîei asupra acestei stări triste a fraţilor noştri, pe care soarta i-a supus regatului vecin.

Nu cred însă, că glasul „Românului" din Arad a putut străbate la inima acelora, pentru care era menit. De aceea cred, că se face bun serviciu cauzei româneşti, dacă se re-

[1]) Delatimoc: Românii din Serbia, Bucureşti 1907.

produce aceste articole ale „Românului“ într'o broşurică, căci ele au fost scrise la anul 1913, deci fără nici o preocupare sau purcese din tendinţe preocupate, pur din iubirea ce trebuie să o aibă *„fratele pentru frate“*. O fac aceasta cu atât mai vârtos, că am auzit dela mai mulţi Ardeleni, care se află în Ţară, că agenţi de ai Serbiei îi caută şi îi îndeamnă să treacă în Serbia, că acolo aflându-se multe femei române cu avere rămase văduve, după bărbaţii lor căzuţi în războiul cu Turcii şi Bulgarii, pot să'şi găsească *norocul*, pe care în zadar îl caută în România.

M. d. M.

ROMÂNIA ŞI ROMÂNII DIN SERBIA. [1])

In ziarele din Ţară s'a publicat următoarea telegramă laconică, adresată din Iena d-lui Virgil Arion:

„Cereţi dela Bulgari judeţul românesc Vidin şi dela Sârbi Craina". Dr. Atanasie Popovici.

Cititorii dela noi nu'şi pot da în deplină măsură seamă de rostul şi de importanţa deosebită a acestei telegrame, de oarece nu'l cunosc nici pe autorul ei, şi nu *cunosc* bine nici chestiunea pe care o tratează. E necesar deci să insistăm puţin asupra acestei telegrame, şi aceasta nu numai în interesul cititorilor noştri, ci în interesul general al neamului nostru, care se află în pragul unor vremuri mari şi pline de răspundere.

Atragem atenţiunea cercurilor politice din România şi în special a guvernului român, care sintetizează astăzi aspiraţiunile intregei suflări româneşti, asupra celor ce urmează.

D. Dr. Atanasie Popovici e directorul unei şcoale particulare din Iena. E om tânăr, de vre-o 32 ani şi e născut şi crescut în Serbia, din părinţi români. Tatăl dânsului e preot într'un sat românesc lângă oraşul Negotin, şi, înainte de ce

[1]) „Românul" N-ru 152—1913.

i s'a serbizat cu forţă numele, se chema *Furnică*. A studiat liceul la Belgrad şi tot acolo a terminat şi facultatea teologică. De vre-o 9 ani trăeşte în Iena, unde s'a dus să studieze filozofia şi pedagogia, pe care a terminat-o la 1910, dându-şi doctoratul la profesorul Rein cu o teză asupra *„Pedagogiei experimentale"*.

In urma sfaturilor unor prieteni, la 1911 a plecat în România, ca să se aşeze acolo şi de acolo să agite chestiunea Românilor din Serbia. Atunci a trecut şi prin Transilvania, unde a petrecut câteva zile, *cari l'au reînviat*. In Ţară n'a înaintat decât până la Râmnicul-Vâlcii, deoarece i-se părea, că cu limba românească pe care o vorbeşte, nu va puteà străbate. S'a întors deci la Iena, unde a deschis o şcoală particulară, şcoală bazată pe cele mai moderne principii de educaţie.

Intre aceea continuă să-şi susţie relaţiile cu cei câţiva prieteni români ai lui ; pe care i-a cunoscut la Universitate,— până în momentul când s'a început războiul balcanic. Atunci, la stăruinţa unui prieten al lui, de a merge în Ţară şi de a căuta legături cu bărbaţii dela conducere, a plecat la Bucureşti, oprindu-se iarăş o zi la Sibiu.

Ajuns în Bucureşti, după ce a făcut cunoştinţă cu mai mulţi bărbaţi de stat, a înmânat d-lui Nic. Iorga un memoriu scurt, dar cu atât mai elocvent, ca să-l prezinte Parlamentului român, lucru pe care d-l Iorga l-a şi făcut stărnind un deosebit interes. Prin aceasta d-l Popovici a făcut să se vorbească pentru întâia oară în România oficială despre fraţii noştri din Serbia. Şi presa din Ţară a luat act de acţiunea d-lui Popovici, publicând o scrisoare emoţionantă a dânsului, încă înainte de a fi venit în ţară şi apelând la publicul românesc să strângă o sumă de bani, care să-i facă posibilă venirea în România pentru câtva timp (căci d. Popovici e om sărac, nu dispune de nici un fel de avere materială).

In capitala României cercurile conducătoare s'au interesat viu de dânsul.

Era d-sa cel dintâiu şi unicul intelectual român din Serbia, care a luat asupra sa sarcina de a lucra pentru fraţii săi,

pe cari nu-i cunoaşte şi nu-i sprijineşte nimeni. După câteva zile petrecute în Bucureşti, întorcându-se la Iena, a lucrat un memoriu amănunţit asupra Românilor din Serbia, pe care l'a publicat în excelenta revistă pentru politica naţională, „Românismul" din Bucureşti.

Din acest memoriu, precum şi din alte informaţii aflăm, că în Serbia se află cam la 400.000 de Români de ai noştri, cari au soarta cea mai rea posibilă. *Românii din Serbia sunt mai asupriţi decât toţi fraţii lor din celelalte ţări locuite de ei. Nu se bucură de nici un fel de libertate, nici politică, nici culturală, nici religioasă, ci zac în cea mai mare robie, cum nu mai zace nici un popor din Europa.* Limba românească a fost scoasă din biserici acum vre-o 40 de ani, cărţile bisericeşti au fost toate aruncate în foc; preoţilor li s'a serbizat numele şi li s'a interzis cu desăvârşire întrebuinţarea limbei româneşti. Puţinele şcoale româneşti existente au fost închise şi înlocuite cu şcoli în care nu răsună nici un cuvânt românesc, la nici o materie. Învăţătorii sunt Sârbi sau Români sârbizaţi. Nici o carte, nici o gazetă românească nu străbate la ei. Nici odată nu s'a tipărit acolo vre-o carte sau vre-o gazetă românească, cum s'a tipărit şi se tipăreşte chiar şi la Românii din Basarabia.

Nu se poate închipui o tiranie mai mare în secolul nostru, decât aceea, de care sunt învredniciţi fraţii noştri din Serbia, pentru care Dunărea, care-i desparte de România, e un zid mai puternic, decât vechile ziduri chinezeşti despărţitoare de restul lumii.

România s'a purtat faţă de Serbia cu o condescendenţă fără pereche. In vreme ce cei 400.000 de fraţi ai noştri din Serbia *n'au absolut* nici un mijloc de cultură naţională, guvernul sârbesc a făcut, cu consimţământul României, *şcoala sârbească în Turnu-Severin pentru cei câţiva Sârbi de acolo.* Cei o mână de Sârbi din Ţară trăesc deci o viaţă naţională a lor, asigurată de bunăvoinţa statului român, în vreme ce aproape o jumătate de milion de Români din Serbia gem sub cel mai barbar jug politic, cultural şi religios al Sârbilor.

Acum credem, că a sosit timpul, ca această stare de bar-

barie să înceteze. România, care a scăpat pe Sârbi dela moarte, trebue să impuie Serbiei, dacă nu cedarea întregei văi a Timocului, *deşi ar aveà dreptul la aceasta,* cel puţin garantarea libertăţei Românilor din Serbia. Şi anume: să se ceară pe cale pacinică, *reîntroducerea limbei româneşti în biserică şi în şcoală;* deschiderea graniţei pentru intrarea netulburată a cărţilor româneşti şi *acordarea drepturilor politice tuturor Românilor din Serbia.*

In cazul când Serbia ar refuza aceste cereri juste ale Românilor din Serbia, România ar fi în drept să dobândească cu arma nişte drepturi naturale ce n'au putut fi câştigate pe cale pacinică.

Şi să se statorească prin aceasta un exemplu elocvent, că România nu mai poate privi imposabilă la sghingiuirea fraţilor ei — şi încă de către aceia, care îi sunt *prieteni!*

Ţie, prietene Popovici, furnică harnică, îţi vor mulţumi în veci fraţii tăi pentru care ai luptat cum ai ştiut tu mai bine! Să dea Dumnezeu ca să te bucuri cât mai curând de bucuria fraţilor tăi, uitaţi până acum de toţi.

ROMÂNII DIN SERBIA [1])

Metropolitul primat al Serbiei român

La frumosul articol despre Românii din Serbia („Românul" No. 152) vin a adăuga şi eu următoarele atrăgând în deosebi atenţiunea guvernului românesc asupra acestor fraţi ai noştri.

Românii din Serbia sunt mal mulţi decât credem şi decât ni-i arată statisticele. Incepând dela Vidin spre nordvest pe valea Timocului până la Turnu Severin, Orşova şi de aci

[1]) „Românul" 31 Iulie 1913.

spre vest până la Baziaş locuesc tot fraţi de ai noştri, despre care durere nu ştim aproape nimic, cum nici ei nu ştiu de noi. Ba chiar şi dela Baziaş până în aretul (preajma) capitalei sârbeşti sunt sate răsleţite de Români.

Ei vin la târgurile din Bănat: Biserica-albă, Vârseţ. Vorbesc bine româneşte şi susţin că îşi au origina din Bănat.

Bănăţenii care merg pentru afaceri în Serbia, rămân uimiţi de mulţimea Românilor ce au văzut pe acolo. Călătorind pe valea Moravei şi de aci spre est, afli aproape numai sate româneşti. Oraşul Pojarevaţ e jumătate românesc, iar oraşul Petrovaţ e curat românesc. Lângă acesta e un sat asemenea locuit numai de Români, cu numele Brejan. Aici s'a născut actualul metropolit primat al Serbiei din părinţi ţărani. Fraţii lui sunt simpli plugari în această comună, vorbesc curat româneşte şi se ţin de Români.

Vorbindu-i unui ţăran de acolo despre Români şi idealurile româneşti, a început să plângă ca un copil mic, apoi oftând mi-a zis: „Ai domnule, ce să facem noi, dacă România nu vine să ne scape". Iar eu nu pot zice alta, decât că România numai acum îi mai poate mântui din ghiarele peirei.

Ei ştiu şi sârbeşte, în şcoală li se propune numai sârbeşte, în biserică tot în aceeaş limbă se roagă. Fiind statul sârbesc un stat democrat, iau parte la treburile statului şi ţăranii. Cetesc cu viu interes ziarele din Belgrad şi trimit deputaţi ţărani în Scupcina sârbească. Au cunoscuţi în capitală şi în alte oraşe ale ţării. La sate unul e prâstelnic (primar) altul notar, altul învăţător, preot etc. Toate aceste contribue ca desnaţionalizarea să meargă cu paşi repezi, aşa că în 2—3 decenii va fi numai o amintire, că pe acolo au fost şi Români.

Popoarele balcanice au pornit război contra Turcilor pentru desrobirea fraţilor asupriţi. Bietul Român însă acum a ajuns de pe mâna Turcului, pe a Bulgarului şi pe a şi mai sălbatecului Grec şi Sârb.

De aceea guvernul românеec are datoria sfântă, de a-i salva pe eroii dela Adrianopole, care au luat cetatea din mâinile lui Sucri-Paşa, căci nu mai vrem şi nu mai avem de vărsat mai mult sânge românesc pentru străini.

Dr. N. S. S.

ROMÂNII DIN SERBIA [1])

— Ce cer şi ce se poate face pentru ei —

In ziua de azi, privirile noastre trebuesc îndreptate spre Românii de dincolo de Dunăre. Azi când toate naţiunile, cari îşi au fraţi de aceeaşi origină în Balcani îşi arată aspiraţiunile faţă de aceştia, avem şi noi datoria să ne interesăm mai de aproape de fraţii răspândiţi pe malurile Dunării, în Serbia şi Bulgaria, de Aromânii din Macedonia.

De aceştia din urmă ne-am ocupat într'un articol, arătând că trebue să năzuim pentru ei obţinerea autonomiei Macedoniei, care să le permită desvoltarea culturală şi economică în linişte. E singurul lucru pe care-l cer ca oameni conştienţi de rezultatele frumoase ce poate aduce oricând naţiuni progresul cultural şi desvoltarea economică.

Elementul românesc din Serbia merită de asemeni o deosebită solicitudine din partea noastră. Pe toată linia Dunării dela graniţa românească trăesc un număr de peste trei sute de mii de Români, cari şi-au păstrat naţionalitatea, obiceiurile şi limba numai mulţumită dragostei de neam.

Un fruntaş al acestor fraţi, venit în ţară spre a căuta să se formeze un curent de simpatie pentru ei în mijlocul nostru şi mai ales spre a atrage, în situaţia de azi, atenţia conducătorilor noştri, asupra realităţii stării de lucruri a Românilor din Serbia, ne-a povestit unele lucruri, cari pun

[1]) „Românul“ 24 Nov. 1913.

în relief vitalitatea rasei noastre, forţa de resistenţă a elementului românesc în mijlocul străinilor.

„Noi, Românii din Serbia, — spunea acest fruntaş — n'am avut din partea României libere nici un ajutor, fie el chiar moral. Cu toate acestea gândul nostru ne-a fost pururea îndreptat spre D-voastră. Bucuriile şi durerile poporului românesc le urmăream şi le împărtăşeam. Prin sacrificii făcute de la om la om, am răuşit să ne asociem şi să ne păstrăm naţionalitatea, păstrând ca un tezaur scump limba pe care o învăţăm din leagăn. E timpul, acum, ca şi noi să ne beneficiem de curentul format în peninsula balcanică şi anume că toate naţionalităţile să fie alipite la naţiunea uneia".

Acestea sunt declaraţiunile fruntaşului român din Serbia.

Nu încape îndoială, că dorinţa noastră e, de a ne vedea cât mai curând strânşi la olaltă. Sunt consideraţiuni superioare însă, cari nu pot permite realizarea imediată a unor astfel de dorinţi. Tot ce se poate cere şi se va cere de sigur pentru Românii din Serbia, e recunoaşterea lor ca naţionalitate aparte şi garantarea desvoltări lor în cea mai deplină linişte.

ROMÂNII DIN SERBIA. [1])

In legătură cu luptele din Balcani nici un nume nu a fost mai des amintit, ca cel al Serbiei, încât cetitorii, care nu aveau cunoştinţe geografice, politice şi etnografice mai vaste ardeau de dorul unor informaţii mai de aproape asupra însemnătăţii gloriosului stat, de al cărui urme erau pline toate ziarele mici şi mari.

[1]) „Românul" No. 261—1913.

Oricare cetitor putea însă să afle, că Serbia e un stat balcanic cu mai puţin de 3 milioane de locuitori, căruia sub conducerea regelui Petru Caragheorghevici i-a reuşit să elibereze pe connaţionalii Sârbi din Turcia. Şi acest mic stat, care înainte de războiu accentua mereu, că nu doreşte altceva, decât înbunătăţirea sorţii conaţionalilor săi, acum, după sfârşitul norocos al războiului, declară, că ţine nesmintit şi neclintit la principiul ca toate teritoriile ocupate de armatele ei să rămână şi în viitor sub stăpânirea sa.

In nordestul Serbiei însă, locuesc în masse închegate aproape o jumătate milion de Români bravi şi inteligenţi, lipsiţi cu desăvârşire de şcoală şi biserică în limba lor maternă, care astfel sunt osândiţi la moarte naţională. Deşi este ştiut, că tiranii mici sunt mult mai răi, decât cei mari, totuşi este aproape de neînţeles, cum a putut România să tolereze martirizarea acestor Români atât de aproape de graniţele sale. Numai femeei române este a se mulţumi, că aceşti Români vrednici nu şi-au pierdut cu desăvârşire limba şi datinele strămoşeşti.

Prin poftele lor nesăbuite de a ţine în stăpânire teritorii cu locuitori străini de neamul lor şi prin martirizarea Românilor de sub dominaţiunea lor, Sârbii şi-au pierdut orice drept la simpatiile lumei culte. Căci, într'adevăr, ei dau dovada lipsei celui mai elementar simţ de dreptate, când pe deoparte îşi motivează acţiunea războinică, prin dorul de a-şi elibera conaţionalii din robia străină, de altă parte însă nizuesc a-i răpi unui alt popor, care a avut nefericirea să se afle sub stăpânirea lor, ceeace are mai scump acel popor, limba lui maternă.

Timpul însă toate le răzbună. Fatalmente Serbia se apropie de momentul, în care trebue să-şi primească răsplata bine meritată. Poate că războiul cu înfricoşatele lui urmări se va evita. Chiar şi atunci conferenţa europeană va şti să reducă poftele sârbeşti la măsura cuviincioasă şi va şti să impună Sârbilor respectarea principiului naţional faţă de supuşii lor români, cărora fără îndoială va trebui să li se asigure libera dezvoltare naţională. Semnele acelor din urmă însă tot mai

mult inspiră temerea, că conflictul cu Serbia nu se va putea aplana pe cale pacinică şi cei iniţiaţi în tainele politicei europene prorocesc, că poate în câteva zile dejà tunurile austro-ungare vor încerca să trezească pe Sârbi din visurile lor grandomane.

CÂTEVA NOTE ETNOGRAFICE ŞI STATISTICE DESPRE ROMÂNII DIN SERBIA

Incă de la aşezarea lor în Peninsula Balcanică, Sârbii au trăit alături de Români. Cu tot numărul lor considerabil şi cu tot sprijinul pe care li-l dădea situaţia privilegiată în statul lor naţional, pentru multă vreme, Sârbii n'au putut cuceri decât elementele româneşti cari se rătăceau în mijlocul lor.

Căci mişcarea continuă în care se aflau Românii, ca păstori, nu le dădea răgaz Sârbilor să aibă decât influenţe trecătoare şi neînsemnate, aşa precum şi Românii trebue să fi înfluenţat pe Sârbi.

Numai când Românii au fost siliţi să-şi lege viaţa de pământul pe care înainte doar îl cutreerau cu turmele lor, întrerupând astfel legătura cu Românii din celelalte părţi, au început şi Sârbii să câştige pentru ei din ce în ce mai multe elemente româneşti. Şi acest proces de asimilare a trebuit să ţie mai multă vreme, relevânduse prin aceasta numărul însemnat al Românilor precum şi puterea de existenţă ce li-o procură numărul acesta.

Dacă printre Românii care trăesc astăzi în Serbia se găsesc şi descendenţi ai Românilor din veacul de mijloc, cu materialul pe care îl avem la îndemână — mai ales pentru aşa numiţii Ungureni — cu greu poate susţine această pă-

rere. Insă este fapt netăgăduit că această populaţie este de obârşie românească, aşa precum graiul, portul, obiceiurile şi firea însăşi o arată. Căci chiar unii dintre cercetătorii Sârbi mai bine pregătiţi se încumetă să aprobe că . . . . „oamenii aceştia (Sârbii) fugeau când în România de azi când în munţii Ardealului, se întorceau când ţara era în linişte, fugeau din nou, până când i-a surprins liberarea de sub Turci . . . . . In această bejanie ei (Sârbii) se amestecau cu Românii şi au primit de la ei limba şi unele obiceiuri, nu însă pe toate".

Că au existat emigrări sârbeşti peste Dunăre este bine cunoscut; însă resistenţa pe care a opus-o până acum şi o opune încă populaţia românească din Serbia, ne arată că fondul ei sufletesc este altul decât cel sârbesc căci nu limba şi unele obiceiuri „împrumutate" au putut da atâta tărie de luptă instinctivă acestor ţărani harnici şi vânjoşi, dar lipsiţi de orice cultură naţională.

Motivele care au determinat pe Români să se aşeze în Bulgaria, trebue să-i fi silit să se aşeze şi în Serbia, mai ales că partea locuită de Români se bucura de anume privilegii din partea Turcilor. Nu se ştie când anume s'au stabilit Românii din Serbia, căci mărturii scrise asupra existenţii lor la Sârbi găsim de abia la începutul secolului al XVIII, în timpul ocupaţiei austriace. Insă aşezarea Românilor a trebuit să aibă loc cu mult înainte, căci încă în secolul XVIII pe insula Ostrovul mare, am văzut refugiindu-se Românii din satul Bel-Isvor (Mehedinţi). Ţinutul acesta al Serbiei cu munţi destul de înalţi cu păduri bune pentru adăpost, a trebuit să atragă populaţia din câmpia românească, ori de câte ori aceasta era expusă la încălcările duşmanilor de afară sau la lăcomia celor dinăuntru. Prin poziţia sa, acest ţinut a fost cercetat de sigur încă de demult de Românii din stânga Dunării. De aceea strămutările în massă au fost precedate de aşezări sporadice al căror început cu greu se poate stabili azi.

Ori care însă ar fi epoca stabilirii acestor Români în Serbia, azi cei mai mulţi dintre ei păstrează încă amintirea

vechei lor patrii. Iar cele din urmă strămutări trebue să fi avut loc pe timpul Regulamentului Organic.

Din două ţinuturi româneşti a emigrat populaţia Românească din Serbia. Cea din Craina a venit din ţara Românească, iar cea de la apusul râului Porecica până la Morava, precum şi cea din regiunea Zaecearului a venit din Ungaria. Insă după stabilirea Românilor în aceste locuri, au avut loc dese strămutări, de aceea găsim elemente româneşti din Craina stabilite chiar în massă în satele de lângă râul Mlavă.

Cu nume generic cei din ţinutul Crainei sunt numiţii „Ţăreni", iar cei dela apus „Ungureni". Satele ocupate de Ţăreni sunt aşezate de-a lungul Dănării şi mai toate sunt pur româneşti. Ungurenii sunt împrăştiaţi peste o suprafaţă mai întinsă, şi pe alocurea în satele cu populaţia în majoritate sârbească.

Satele de lângă Dunăre au casele grămădite, tot asemenea şi cele din câmpia Moravei. Insă satele dela munte cari se ocupă cu păstoria, pe lângă casa din sat, au şi „sălaşe" unde locuesc vara întreagă împreună cu familia lor. Sunt însă sate cari nu sunt formate decât numai din sălaşe împrăştiate prin păduri.

Aşa încât sălaşul e o formă de aşezare caracteristică pentru ţinutul acela al Serbiei, şi care nu se întinde până unde se află răspândit şi elementul românesc mai ales cel păstoresc.

Nu se ştie dacă forma aceasta de aşezare este veche şi dacă satele grămădite de azi au fost la început şi ele răspândite, până mai deunăzi au fost de tipul grămădit. In genere însă lipsa de păşuni, ori pământ de cultivat, sau alte motive fac ca satele să se împrăştie, pe când în trecut viaţa la sălaşe era impusă şi de împrejurărtle politice foarte turbure.

Casa din sat se compune din mai multe încăperi: 1) „casa" unde arde focul (bucătăria) în vatră, aci îşi ţin Românii „vârşnicu" (ţăstul) „şirine ghe pământ", „coleşeru", „găleţi", „cobilcă" ghe dus apă", „carliţa ghe făcut malai",

„pivă ghe cerone ghe bătut sare", „plosca ghe pământ", „cotau ghe coleaş" şi toate cele trebuincioase pentru o casă ţărănească; 2) „soba" ghe dormit (odaia), 3) „pimniţa" unde se ţin „grăunţele", 4) „podrum" unde îşi păstrează ceie trebuincioase pentru iarnă. Casele sunt acoperite cu lespezi. In apropierea casei se află „curelnicul" pentru găini' „toblari" pentru vaci „oboru" îngrădit cu nuele pentru oi, „coşina" pentru porci, iar mai la o parte coşul, ambarul şi cazanul pentru fiert rachiu. Unele case au şi „baccea" (grădină) unde cresc „ocheşele", „moţ de curcan", „priboi", „ogărştean", „rută sârbească", „tămâiasă" şi alte flori; pe la margini sunt pomi roditori, şi tot acolo se ţin „coaşele" pentru albine. Casele sunt curăţele, căci femeile deşi trebue să prepare toate „schimburile" şi „ţoalele", găsesc destulă vreme şi pentru curăţenia casei.

De obiceiu nouii însuraţi îşi clădesc casele în apropierea caselor părinteşti şi astfel satul crescând mereu, la un moment dat nefiind destul loc de aşezare, sunt nevoiţi să fondeze alt sat în apropriere, şi foarte rar prin satele învecinate.

Românii se ocupă cu păstoria, agricultura, mulţi însă se ocupă şi cu diferite meşteşuguri.

Cu toate că Românii aceştia duc viaţa lor în mijlocul unei populaţii străine, portul lor păstrează azi încă un caracter românesc foarte pronunţat.

Bărbaţii poartă „cămaşe cu râuri", care de obiceiu se cheamă „călţan" apoi „zăbun" alb care ajunge până la genunchi, cu mănini şi se încinge cu „şiştor" şi „curea", peste care se pune „aina", tot albă, dar care nu este încinsă cu nimic, şi are forma unei mantale mai largi. Iarna se poartă „şuba cu bărnaşe".

Izmenele sunt de pânză groasă, iar peste ele îmbracă „cioarecii" albi, In picioare poartă „opinci" lucrate foarte rudimentar, „obele" de lână, legate cu aţă şi „călţuni" albi care au numai forma ciorapilor. Pe cap poartă „chicie" de culoare roşie, iarna însă „căciulă".

Mai ales Românii dela munte poartă nişte căciuli mari,

ţuguiate şi cu lână lungă numită de ei „călăbăţ". Căciula aceasta a fost împrumutată şi de populaţia sârbească, care a venit în contact cu Românii cari poartă aceste căciuli mari şi ţuguiate.

Mai toţi Românii au şi câte un „briceag". Femeile poartă de asemenea „cămaşă" care este foarte artistic brodată la guler, la mâneci de asemenea cu broderii bogate, „cheba" de lână fără mâneci, în formă de cămaşe şi se poartă numai iarna, „opregi" unul dinainte şi altul dinapoi cu „ciucuri" şi ajunge până la genunchi: „aşa-i mândră . . . să se vadă şi cămaşa; „aina" este la fel cu a bărbaţilor. Iarna poartă şi femeile şubă. Romăncele poartă în cap „pleceri" apoi „şapcă", peste care vine broboada". Azi însă aceste frumoase podoabe nu se mai poartă, fiind oprite din motive igienice.

După cum au păstrat portul, Românii din Serbia îşi păstrează şi obiceiurile dela naştere, nuntă, îmormântare, luând dela Sârbi, numai pe acelea care li se impun prin biserică. Sunt foarte superstiţioşi şi „moroii", „strigoi", „pricolişii" joacă un mare rol în credinţele lor. De aceea se găsesc la ei un nesfârşit număr de „pomenii" pentru sufletul celui răposat, şi chiar pentru cei în viaţă câte odată.

Trăind însă în lumea lor de credinţe şi superstiţii, au putut să-şi păstreze tocmai prin aceasta fiinţa lor etnică.

Se constată însă o influenţă a limbii sârbeşti, care impune zilnic elemente din ce în ce mai multe în limba Românilor de aci, mai ales prin şcoală şi armată. Dintre ştiutorii limbii sârbeşti, cei mai mulţi locuesc în sate şi cu populaţie sârbească.

Românii trăesc în masă complectă şi formează majoritatea aproape în toate plăşile judeţelor Craina, Timoc, Morava şi Pojarevaţ. De aceea toate sforţările statului sârbesc de a desnaţionaliza pe aceşti Români, n'a dat până acum roadele aşteptate,

Dacă însă Românii din Serbia nu vor opune în viitor luptei, ce li se dă prin şcoală şi biserică, decât „încăpăţânarea lor înăscută" de până acum, îşi vor puteà păstra doar portul, obiceiurile, credinţele şi superstiţiile lor, pe care nimeni nu

încearcă să li le răpească, limba lor însă „n'o să se lovească“ (potrivească) din ce în ce mai mult cu a noastră, până când într'o zi n'o să le mai înţelegem graiul.

Numai şcoala şi biserica românească ar puteà să scape pe aceşti români, aşa de numeroşi, şi aceasta trebue să le vie dela fraţii lor depe malul stâng al Dunării, care nu trebue să-i lase să piară.

ROMÂNII DIN SERBIA.

Românii din Serbia se află în număr mai compact în următoarele comune:

I. JUDEŢUL CRAINA

a) Plasa Negotin.

Comuna	Bucovăţ	2475	locuitori
„	Carbulovo	980	„
„	Cioconari	205	„
„	Cobişniţa	2210	„
„	Djanova	2520	„
„	Duplian	1155	„
„	Mocrane	2120	„
„	Negotin	420	„
„	Prahova	880	„
„	Raduevaţ	2560	„
„	Reca	280	„
„	Samarinovăţ . . .	680	„
„	Sârbo-Vlah	750	„
„	Tabacovăţ	405	„

b) Plasa Bârza Palanca.

Comuna	Bârza Palanca . .	1370	locuitori
„	Cameniţa	1015	„
„	Capusişte	620	„

„	Iabucovăţ	4075	„
„	Malainiţa	1035	„
„	Matainiţa	1560	„
„	Milailovăţ	1650	„
„	Plavna	1695	„
„	Slatina	930	„
„	Stubic	95	„
„	Uroviţa	2925	„
„	Vratna	540	„

c) Plasa Cliuci

Comuna	Bordeli	985	locuitori
„	Bârloaga	1180	„
„	Cameniţa mare . .	1090	„
„	Cladova	950	„
„	Claduşniţa	670	„
„	Corbovo	1490	„
„	Costel	540	„
„	Dzdzeraţi	1430	„
„	Graboviţa	1585	„
„	Manastiriţa	380	„
„	Petrovo-selo . . .	65	„
„	Podvărşca	1385	„
„	Rătcova	1480	„
„	Reciţa	1280	„
„	Sip	645	„
„	Techia	1130	„
„	Văluga	825	„
„	Vărbiţa mare . . .	1170	„
„	Vărbiţa mică . . .	1530	„
„	Veleşniţa	535	„

d) Plasa Craina.

Comuna	Bliuvanovăţ . . .	1900	„
„	Coprivniţa	1980	„
„	Coroglaş	580	„

„	Dubociani	1080	„
„	Glogoviţa	1365	„
„	Iasicova mare . . .	1770	„
„	Iasicova mică . . .	695	„
„	Luca	1350	„

e) Plasa Poreci.

Comuna	Boletin	395	„
„	Ciococevăţ	1090	„
„	Golubine	835	„
„	Gorniane	2280	„
„	Maidan-Pec	765	„
„	Milanovăţ (Dolni) .	835	„
„	Miroci	340	„
„	Mosnarnei	590	„
„	Rundna Glava . .	1795	„
„	Tanda	745	„
„	Târnaica	1280	„
„	Toponiţa	865	„

II. JUDEŢUL TIMOC

a) Plasa Bolievaţ.

Comuna	Bucoviţa	1145	locuitori
„	Bogovina	1250	„
„	Dobro-Pole	1075	„
„	Lucovo	450	„
„	Mali Isvor	1885	„
„	Osnici	2255	„
„	Podgoraţ	1350	„
„	Savinaţ	825	„
„	Sarbanovaţ	2850	„
„	Valaconia	2235	„
„	Zlot	4530	„

b) **Plasa Zaecear.**

Comuna	Bor	1120	locuitori
„	Brestovăţ	1755	„
„	Bucie	1365	„
„	Gămzigrad	1055	„
„	Gârlean	1710	„
„	Izvorul mare	370	„
„	Lubniţa	1900	„
„	Metovniţa	1550	„
„	Nicolicevo	1205	„
„	Oştreli	905	„
„	Pârlita	635	„
„	Răgotin	75	„
„	Slatina	1620	„
„	Slivar	750	„
„	Topla	735	„
„	Zaecear	1040	„

III. JUDEŢUL MORAVA

a) **Plasa Despotovaţ.**

Comuna	Belaica	1720	locuitori
„	Brestova	50	„
„	Duboca	140	„
„	Ezero	520	„
„	Isacovo	1040	„
„	Jidile	605	„
„	Lipoviţa	70	„
„	Resaviţa	680	„

b) **Plasa Resava.**

Comuna	Bobova	2450	locuitori
„	Dubniţa	305	„
„	Gladna	450	„
„	Iasenovo	1350	„
„	Macevaţ	320	„

„	Popovniac	75	„
„	Proştinaţ	405	„
„	Sfilainat	75	„
„	Subotiţa	1050	„
„	Tropone	520	„
„	Vitejevo	1615	„

c) Plasa Parachim.

Comuna	Batinaţ	950	locuitori
„	Bigrenita	3165	„
„	Chiupriă oraş . . .	230	„
„	Supsca	305	„
„	Vlaşca	570	„

IV. JUDEŢUL POJAREVAŢ

a) Plasa Golubaţ.

Comuna	Bârniţa	385	locuitori
„	Crivacea	545	„
„	Cudrej	795	„
„	Dobra	505	„
„	Dvorişte	1065	„
„	Golubaţ	350	„
„	Jitcoviţa	1120	„
„	Mileviche	450	„
„	Mileşevo	90	„
„	Ponicfa	120	„
„	Snegotin	1095	„
„	Sârbţe	320	„
„	Vucoviche	730	„

b) Plasa Jvijd.

Comuna	Bucovsca	980	locuitori
„	Caona	1150	„
„	Cuceaina	385	„

„	Duboca	4445	„
„	Leşniţe	460	„
„	Maidan Cuceaina .	40	„
„	Mişlenovăţ	280	„
„	Mustapiche	1550	„
„	Neresniţa	2710	„
„	Racova Bara . . .	975	„
„	Sena	1490	„
„	Turia	925	„
„	Ţeroviţa	325	„
„	Voluia	1080	„
„	Zagreba	570	„

c) Plasa Mlava.

Comuna	Aliudova	675	locuitori
„	Arnaut Popovăţ . .	475	„
„	Burovaţ	65	„
„	Busur	1310	„
„	Cladurova	1200	„
„	Cobile	1770	„
„	Dobârne	390	„
„	Dubocica	1340	„
„	Jdrelo	1640	„
„	Lescovăţ	620	„
„	Mănăstiriţa	1695	„
„	Melniţa	2420	„
„	Pancova	370	„
„	Petrovaţ	85	„
„	Ranovaţ	3665	„
„	Raşanaţ	2275	„
„	Stamniţa	1935	„
„	Starcevo	1345	„
„	Vitovniţa	615	„
„	Voşonovaţ	105	„
„	Zabârghe	150	„

d) Plasa Morâva.

Comuna	Boşniac	380	locuitori
„	Cocetin	670	„
„	Cuşilevo	635	„
„	Jabari	180	„
„	Mirievo	1120	„
„	Oreşcoviţa . . .	180	„
„	Orlevo	1250	„
„	Polatnă	130	„
„	Porodin	3775	„
„	Rachinaţ	1005	„
„	Sibniţa	340	„
„	Sviniarevo . . .	360	„
„	Tichevaţ	565	„
„	Vârbniţa	1200	„

e) Plasa Pojarevaţ.

Comuna	Batovaţ.	56	locuitori
„	Batuşa	40	„
„	Bradarţi	50	„
„	Brejane	1305	„
„	Clenovnic. . . .	35	„
„	Costolaţ	340	„
„	Luciţa	865	„
„	Nabărghe. . . .	205	„
„	Petca	430	„
„	Polarevaţ	780	„
„	Poliana	2005	„
„	Prahova	1030	„
„	Salacovaţ	370	„
„	Slivovaţ	305	„
„	Tărniane	585	„
„	Topolniţa	64	„
„	Tărniche mare . .	105	„
„	Tărniche mic . .	245	„
„	Velico Selo . . .	830	„
„	Vlaşchi-Dol . . .	1430	„

f) Plasa Ram.

Comuna	Djarucovo	1220	locuitori
„	Doliaşniţa	970	„
„	Ceşleva Băra . .	1250	„
„	Clicevaţ	245	„
„	Curiace	95	„
„	Cusiche	190	„
„	Ram	285	„
„	Reciţa	1000	„
„	Topolovnic . . .	2015	„

g) Plasa Homol.

Comuna	Blianiac	460	locuitori
„	Brezniţa	370	„
„	Crepolin	1650	„
„	Crupaia	85	„
„	Iasicovo	1460	„
„	Jagubiţa	1450	„
„	Lazniţa	3610	„
„	Lescovo	460	„
„	Magudiţa	75	„
„	Milatovat	2005	„
„	Osaniţa	910	„
„	Siga	530	„
„	Suvo-Dol	130	„
„	Vlaole mare . . .	930	„
„	Vlaole mic . . .	200	„
		226.220	

ACŢIUNEA SERBIEI IN ALBANIA.

Citesc în ziare, că Rusia n'ar consimţi la aceea, ca Romania să-şi revindice drepturile asupra Banatului, deoarece Serbia îşi vede jignit prin aceasta idealul ei naţional.

Vom arăta însă în cele următoare că ce face tot *această Serbie, care ţine atât de mult la idealul ei naţional,* cu alte popoare, care încă au idealul lor naţional.

Biroul presei sârbe din Niş a publicat mai zilele din urmă următoarea telegramă oficială:

Niş, 2 Iunie. — Trupele sârbe ocupând Elbassan, Tirana şi alte puncte strategice au fost primite cu bucurie de populaţia liniştită. Autorităţile sârbeşti au introdus pretutindeni pace şi ordine.

Essad paşa a mulţumit comandanţilor sârbi că au scăpat oraşele albaneze de teroarea bandelor de briganţi şi de agenţii străini. Frontiera albaneză este de acum asigurată şi Europa va decide asupra soartei ei.

Se confirmă deci oficial, că trupele sârbeşti au ocupat Elbasanul, Tirana şi alte puncte strategice şi că autorităţile sârbeşti ar fi introdus pretutindeni pace şi ordine în sensul lor, precum au introdus'o şi în Macedonia.

Dar ce este mai caracteristic, constă în faptul, că *condotierul Essad Paşa-Toptani,* satrapul din Durazzo, a ţinut să mulţumească comandanţilor militari sârbi, că au scăpat oraşele albaneze de teroarea bandelor de briganţi şi de agenţi străini!!?

Trebue să se ştie însă, că comandanţii sârbi, cărora le mulţumeşte Essad Paşa, au avut grijă, ca să dea o *proclamaţie către poporul albanez* încă din ziua de 7|20 Mai a. c. dotată din *Ohrida,* unde se află cartierul general al comandamentului armatei sârbeşti aparţinând deviziei Drinului.

Reproducem întocmai proclamaţia dată şi semnată de către colonelii *Petar Mişitici* şi *Milutin Mişcovici,* astfel precum s'a publicat în „Journal des Balkans" din Bucureşti.

Iată-o:

O PROCLAMAŢIE SÂRBEASCĂ CĂTRE ALBANEZI.

Pătrunzând în Albania Comandanţii armatelor sârbeşti din *Sectorul Ohridei*, au adresat populaţiei albaneze proclamaţia următoare :

Albanezi,

Executaţi decizia şi consiliul nostru.

Sârbii şi Albanezii au trăit în imediată vecinătate ducând o viaţă comună într'un răstimp de peste 1300 de ani.

Voi Albanezilor nici odată nu o să vă puteţi sustrage privirilor noastre. Noi de asemenea ca Sârbi nu vom consimţi nici odată să ne părăsim patria.

Noi am trăit împreună vreme îndelungată şi trebuie să continuăm de a convieţui la olaltă. — Mai bine de 300 de ani voi aţi trăit sub dominaţia Prinţilor noştri, până la sosirea Turcilor care au ocupat atât teritoriile noastre precum şi ale voastre. Foarte mulţi Sârbi şi Albanezi au fost siliţi să-şi schimbe credinţa. Fiele permis acum tuturora, sau fiecăruia în parte de a profesa în toată libertatea cultul religios şi să se roage lui D-zeu după cum vor crede de cuviinţă.

Dar prin voinţa lui Dumnezeu, a sosit în cele din urmă momentul pentru Turci, când va trebui să se reîntoarcă în Regiunile de unde au venit acum 500 de ani. In contra nesiguranţei şi violenţei s'au ridicat Englitera, Franţa, Rusia, Italia şi la rândul lor Serbia şi Belgia. Nu va trece însă multă vreme până când se vor alia şi alte forţe a acestui formidabil grup.

Lucrând contra acestei coaliţii, voi lucraţi în contra voastră şi vă ridicaţi atât viaţa cât şi averile voastre. Voi nu veţi puteà scăpa de peire nici pe Turcia nici pe Austria, pe când întreaga Europă este în contra lor.

Aveţi dar grije caselor voastre şi teritorului ce vă aparţine. Noi pornim numai contra duşmanilor noştri, în contra acelora care în numele nostru lucrează pentru Turcia şi Austria.

Uniţivă dar cu noi spre a scăpa ţara voastră de răi făcători şi spre a vă puteà asigura liniştea atât la voi în casă precum şi la frontiera noastră.

Deasemenea şi voi o Sârbilor ortodoxi, care aţi rămas în afară de hotarele ţărei, uniţivă cu noi întrucât vă oferim ajutorul frăţesc, acordându-vă siguranţa de a exercita cultul şi limba voastră. Voi aţi depărtat pe Prinţul de Wied, prin faptul că nu era dintr'ai voştrii şi nu voia să recunoască legea şi credinţele voastre, iar acum iată că vă răsculaţi în contra lui Esad Paşa care este Albanez de viţă veche-nobil şi care doreşte să păstreze Albania pentru Albanezi.

După ce vom putea prinde şi pedepsi pe răsculaţi noi ne vom retrage lăsând guvernarea Ţărei pe mâinile lui Esad, un fiu de albanez, care vrea să trăească în pace şi prietenie cu toate naţiunile vecine.

La acea care sunt cu noi le vom aduce *pacea* şi *dragostea noastră* iar la acei care vor fi în contra noastră, sabia!

Fiţi prevăzători! Apăraţi-vă ţara voastră şi rasa voastră! N'ascultaţi pe agitatorii veniţi din Constantinopole şi Viena.

Ohrida 20 Maiu 1915.

s. s. Colonel *Petar Michitich*
Comandantul Diviziei Drinului

s. s. Colonel *Milutin Michkovitch*

Este de observat că aceşti doi *Coloneli sârbi* se mai adresează prin această proclamaţie şi *Sârbilor ortodoxi din Albania*, cum că *armata le vor acorda siguranţa pe viitor de a exerceta cultul în limba lor maternă!!*

Ori este ştiut de toată lumea că în minuscula Albanie, aşa precum s'a hotărât delimitarea ei la conferinţa din Londra, n'a rămas picior de Sârb în această nefericită ţărişoară.

In schimb pe lângă musulmanii albanezi *sunt foarte mulţi ortodoxi români şi albanezi*, fapt care ne face să credem, în şovinismul lor orbesc, ei consideră pe toţi creştinii rămaşi în Albania drept Sârbi.

De altfel acest fapt reese şi din atitudinea pe care au avut'o Sârbii faţă de elementul românesc din Macedonia,

întrucât n'au vrut să ţie cont de protocolul semnat la congresul păcii din Bucureşti, prin care s'a garantat autonomia şcolară şi bisericească a Aromânilor din noile teritorii ocupate, plus că s'a mai prevăzut şi înfiinţarea unui *Episcopat românesc* cu sediul la Monastir.

Toate aceste promisiuni au rămas însă literă moartă pe protocoale, iar ei în şovinismul lor îndărătnic au deschis şcoli sârbeşti în toate comunele româneşti, unde s'au şi grăbit să instaleze ca Primari oameni din interiorul Serbiei, investiţi cu puteri discreţionare ca să persecute şi să amendeze pe acei părinţi, care nu-şi vor trimete copiii la şcoalele comunale.

Din această cauză foarte mulţi notabili români au fost nevoiţi să se mute din Monastir şi împrejurimi, în *oraşul Florina* crezându-se mai în siguranţă sub stăpânirea grecească, decât la Sârbi, unde timp de 2 ani de când au fost anexate aceste regiuni — locuite de Români — ei n'au putut face faţă nici pentru plata amenzilor, din ce brumă mai câştigă din comerţ sau cu diferitele ocupaţiuni mai ales din mersurile populaţiei macedo-română.

Dar faptul cel mai grav comis de către autorităţile sârbeşti a fost atunci când *Epiroţii şi Grecii* rămaşi la Coriţa, în urma evacuării Albaniei din partea armatelor regulare, provocând cunoscutele masacre în contra Românilor, au găsit azil la Monastir de unde şi-au continuat drumul nesupăraţi de nimenea până la Salonic, având în capul lor pe *Deputatul Epirot Busios* pe care *Zografos* — actualul Ministru de Externe al Greciei — în calitate de Şef al Guvernului provizoriu din Epirul autonom,, îl investise cu decretul de Prefect al Coriţei, drept merit că reuşise să masacreze pe *fraţii Balamace* cu alţi cinci membri din familia lor.

Ceva mai târziu, tot Sârbii au mijlocit ca să fie scăpaţi din închisorile Elbasanului *toţi autorii morali şi materiali ai masacrelor din Coriţa în cap cu Archiereul grec* cărora le-a îngăduit ca să se adăpostească *în Mânăstirea Sf. Nanu* de lângă *Ohrida* deci pe teritoriul sârbesc, până în ajunul zilei când *Comandantul olandez*, Prefectul Coriţei Pandele Vanghele

împreună cu toţi voluntarii albanezi şi români, au fost nevoiţi să părăsească oraşul, în urma informaţiunilor căpătate, că Epiroţii erau de conivenţă cu Statul grecesc şi cel sârbesc ca să se ocupe din nou cu forţa Judeţul Coriţa închise *Colonia, Permet, Frasari şi Deval* zădărnicind astfel aplicarea dispoziţiunilor prevăzute cu protocolul încheiat la Corfu privitor la *Epirul autonom.*

Dacă Sârbii s'au purtat aştfel cu Albanezii să nu se crează că au fost mai îngăduitori cu Românii, cărora nu le cunosc absolut nici un drept, înlocuindu-i chiar din demnităţile pe care le ocupau sub Turci, numai cu scop de a amuţi orice conştiinţă naţională cu tendinţă că mai târziu să'i asimileze prin forţă.

Singura nădejde a Aromânilor rămaşi sub stăpânirea sârbească era în acţiunea naţionalistă ce se promisese că în urmă să se exercite, prin filiera Ministerului de Externe, din România de care depinde administraţia şcoalelor şi bisericilor româneşti, din toate teritoriile care au aparţinut Turciei Europene, căzând în urma războiului balcanic sub stăpânirea Greciei, Serbiei, Bulgariei şi o mică parte Albaniei.

Speranţa însă le-a fost zădărnicită cu totul Aromânilor, prin desinteresarea complectă a d-lui *Filalitis* Ministrul Ţării la Belgrad care de altfel era în curent cu atmosfera creată la Ministerul de Externe în contra elementului românesc din Macedonia.

Este foarte trist şi dureros, că bărbaţii chemaţi a conduce destinele Romanismului întreg se servesc în chestiunea Aromânilor de indivizi fără nici un scrupul care constitue drojdia elementului Macedo-Român *fie stabiliţi in România de câteva decenii* sau venind alternativ de dincolo numai ca să facă rău chestiunii naţionale de peste Dunăre şi din Pind.

Cu toate acestea însă, trebuie să se ştie că elementul Macedo-Român, va ridică odată mănuşa asvârlita de către pleava fanarioţilor pripăşiţi în această nenorocită ţară, unde prin diferite tertipuri au ajuns la înalte demnităţi.

Dacă nu au ripostat nimic până acum, cauza a fost situaţia turbure, creată ţărei numai din cauza evenimentelor externe,

încât n'ar vrea să se dea în spectacol tocmai acum, că acei străini de neam şi aspiraţii să jubileze dându-i în stambă, că Macedo-Românii ar face jocul duşmanilor ţării, spre a nu se atinge idealul visat de tot naţionalistul sincer-indiferent unde s'a născut şi anume crearea unei Românii mari.

Aromânul în totdeauna a dat dovadă de patriotismul lui sincer, *sacrificându-şi chiar viaţa pentru limbă şi neam.* Pe când *Fanariotul şi grecoteiul pripăşit în ţară,* chiar în a zecea generaţie îşi aduce aminte de *Sofocles şi Pericles,* fiind gata ca pentru un blid de linte să vânză cele mai mari secrete ale neamului românesc, cu care n'are nimic comun nici în clin nici în mânecă, decât înlesnirea mijloacelor de traiu, destul de înbelşugat, situaţie pe care nu o pot găsi nici odată în Grecia, pentru care motiv nu se duc acolo deşi sacrifică totul pentru neamul de origină.

Conchidem deci că atât *Sârbii* cât şi *Grecii* nu ne sunt prieteni, ci s'au servit de noi prin conferinţa păcei din Bucureşti, ca să le rămână cele mai frumoase teritorii locuite de Români, ca în cele din urmă să-şi continue planul lor infernal de deznaţionalizarea elementului românesc întrebuinţând chiar forţa brutală, după cum s'a întâmplat în *regiunea Coriţei, Megleniei, Salonicului şi Monastirului* unde stăpânesc azi Grecii şi Sârbii, fapt care reese şi din corespondenţele care le reproducem mai jos, unele fiind mai vechi iar altele mai noi, ceeace probează până la evidenţă, că persecuţia elementului românesc continuă şi acum, pe când cuconaşii dela Externe, jubilează că în scurtă vreme, vor puteà scăpa definitiv de plicticoasa chestiune a Cuţovlachilor.

Incheem această dare de seamă cu următoarele date statistice ale *Românilor* aflători astăzi, sub stăpânirea *greacă şi sârbă* inclusivi cei din Albania, întrucât după ultimele ştiri, Albania a fost împărţită între Grecia şi Serbia oprindu-şi în Italia Valona cu împrejurimele plus insula Saseno.

DATE STATISTICE ASUPRA ROMÂNILOR DEPE TERITORIILE RUPTE DIN IMPERIUL OTOMAN ŞI ANEXATE SERBIEI, GRECIEI ŞI ALBANIEI.

Vilaetele Monastir, Cossovo, Scutari, Janina şi Salonic, după vechia despărţire administrativă a Turcilor, cuprindea următoarele Sangiacuri:

I Vilaetul Monastir

1)	Sangiac Monastir coprinzând	35 sate rom. cu	83.140 loc.
2)	„ Coriţa şi Castoria	23 „ „ „	38.580 „
3)	„ Elbasan	5 „ „ „	6.170 „
4)	„ Dibra	5 „ „ „	2.050 „
5)	„ Serfige	29 „ „ „	54.550 „
		97 sate rom. cu	184.490 loc.

II Vilaetul Cossovo

6)	Sangiac Uschiub coprinzând	34 sate rom. cu	16.920 loc.
7)	„ Ipec „	5 „ „ „	6.300 „
8)	„ Priştina „	4 „ „ „	1.900 „
		43 sate rom. cu	25.120 loc.

III Vilaetul Scutari

9)	Sangiac Durazzo coprinzând	29 sate rom. cu	28.120 loc.
10)	„ Scutari „	2 „ „ „	1.200 „
		31 sate rom. cu	29.320 loc.

IV. Vilaetul Janina

11)	Sangiac Janina coprinzând	34 sate rom. cu	61.600 loc.
12)	„ Arghirocastro „	20 „ „ „	15.100 „
13)	„ Berat şi Mizuchea „	68 „ „ „	39.300 „
		122 sate rom. cu	116.000 loc.

V Vilaetul Salonic

14)	Sangiac	Salonic	coprinzând	64 sate rom.	cu	103.900 loc.
15)	„	Seres	„	56 „ „	„	49.300 „
16)	„	Drama	„	9 „ „	„	8.600 „
				129 sate rom.	cu	161.800 loc.

Rezumând dar datele de mai sus reese situaţia următoare :

1.	Vilaetul Monastir	cu	97 sate şi oraşe	cu	184.490 loc. rom.
2.	„ Kossova	„	43 „ „ „ „		25.120 „ „
3.	„ Scutari	„	31 „ „ „ „		29.320 „ „
4.	„ Janina	„	122 „ „ „ „		116.000 „ „
5.	„ Salonic	„	129 „ „ „ „		161.800 „ „
			422 sate şi oraşe	cu	516.930 loc. rom.

Alţi Români răspândiţi în mai toate oraşele din fosta Turcie europeană sunt în număr de 83.070 loc. rom.

deci fără exagerare avem total 600.000 Români azi în Grecia, Serbia şi Albania.

Bazaţi pe această cifră şi pe dragostea sinceră şi frăţească a celor 2.400.000 de Albanezi, afirmăm, că procesul Albano-Românilor cu Grecii şi Sârbii nu se poate închide numai prin apucături de samovolnicie.

Ţinem să se ştie de către toată lumea şi în special din partea Românilor de pretutindeni, că aceşti peste *3.000.000* de Albanezi şi Români, stăbiliţi în noile teritorii ocupate de către Grecia şi Serbia pe lângă alţi *500.000* Albano-Români aflători în *valea Timocului,* pe malul bulgăresc al Dunărei şi în munţii Muntenegrului, nu vor renunţa în ruptul capului de a simţi unii româneşte iar alţii albanezeşte, ast-fel precum şi-au moştenit limba şi datinile din moşi, strămoşi, considerându-se rezerva lor, ca un fel de armistiţiu atât cât va dura războiul European.

Mulţi dintre fruntaşii lor naţionalişti, şi-au pierdut părinţii şi fraţii spre a-şi atinge idealul independenţei ; iar acum

fiind ruinaţi economiceşte şi demoralizaţi în parte fiziceşte, lucrează -n taină la marele Program ce se va desfăşura pe viitor pentru o trainică unire între elementul aromânesc şi albanezesc, care trăeşte de secole în Albania, Macedonia, Tracia, Epir şi Thesalia, ast-fel ca la un moment dat să se poată crea statul *Albano-Macedonean* care va separa Grecia de Bulgaria şi între Serbia, punându-se pentru totdeauna capăt animosităţilor ce au existat şi continuă a se afirma între Statele Balcanice; disputând fie-care pentru sine, teritoriile locuite exclusiv sau în mare majoritate de Albanezi şi Români.

Ca-să-şi facă o idee cititorii, noştrii vom reproduce mai multe articole scrise în diferite reviste şi gazete şi cari pledează în favoarea elementului *Albano-Român*, precum şi două corespondenţe finale publicate în „Românul din Arad", din cari reese vitregia şi ura cu care au privit câţi-va funcţionari dela Ministerul de Externe — străini de origină — ori-ce emancipare a Românilor de peste hotare din punct de vedere naţional; fapt care a contribuit în parte, ca să fie induşi în eroare şi Miniştrii din diferitele partide politice, cari s'au perindat la Ministerul de Externe în ultimile decenii.

VIAŢA ROMÂNILOR DIN SERBIA.

Date istorice şi etnografice luate din lucrarea „Naţia şi Ţara în vechiul stat Sârbesc“ a lui Stoian Novacovici. [1])

VLAHII ŞI PĂSTORII

După cum ocupaţia locuitorilor atârnă de sol şi de felul pământului, tot astfel şi forma vechilor sate din Serbia, atârnă de regiuni şi de ocupaţia populaţiei; asupra ei a înfluenţat întru câtva şi caracterul geneologic al fiecărui trib de populaţie rurală. După ocupaţie locuitorii vechilor sate ori plugari ori păstori, ici colo şi meşteşugari sau meşteri. Documentele arată că această deosebire era în vremurile vechi mult mai bine marcată decât cum e azi, căci astăzi vedem că, pe alocurea, una sau alta din cele două ocupaţiuni, nu întrece pe cealaltă, şi numai după această preponderenţă se caracterizează acea regiune ca fiind pastorală sau agricolă. Epoca veche a arătat cu mult mai mult exclusivism lucru ce se va arăta mai jos prin studiul documentelor.

Cursul istoriei şi viaţa culturală s'a dezvoltat astfel, încât

[1]) Stoian Novacovici: „Selo“ iz narod i zemlea staroi srpskoi drjavi Beograd 1891.

numirile naţionale de Vlahi şi de Albanezi (aceasta din urmă mai rar, iar cel d'întâiu peste tot) au devenit sinonime cu numele de păstori astfel că ori de câte ori e vorba de Valah se înţelege păstor şi atunci când „valahii" (adică păstorii) la care se referea această denumire nu erau toţi de origină română, căci vlahi, în limba noastră, a însemnat, încă din vremurile cele mai vechi şi chiar şi acuma, *om de origină română*, iar în vremi mai noui mai *cu deosebire român*. După cum Danicici a observat foarte bine, această identitate de înţeles între cuvântul vlah şi păstor a trebuit să provină din faptul că, într'o vreme, Vlahii, adică oamenii de origină română, au avut de principală ocupaţie păstoritul.

Filologii au confirmat că cuvântul Vlah este de origină germană şi că, la Germani, ar fi însemnat: popoare negermane, mai întâiu celtice şi apoi romanice.

Dela Germani cuvântul a fost împrumutat de Slavi, unde la început privea populaţiile romanice în general, iar mai târziu s'a mărginit popoarele romanice din Peninsula Balcanică. La Sârbi s'a întins şi asupra Românilor de dincolo de Dunăre. Grecii şi Byzantinii par să fi împrumutat cuvântul dela Slavii de sud şi aceasta târziu, întrucât cea mai veche menţiune nu este anterioară lui 968.

Din această cauză nu e de mirat că, la Greci, cuvântul are din cele mai vechi timpuri aceiaş însemnare ca şi la Slavii de sud; această însemnare e întreită şi anume: 1. înseamnă păstor seminomad sau nomad; 2. Român (până în al XIII-lea secol şi Italian), 3. om cu credinţe primitive sau de altă lege. Incă Ana Comnena şi Porchymere se servesc de cuvântul *Vlah* spre a numi populaţiile negreceşti din Peninsula Balcanică înţelegând pe Slavi şi pe Români. In legătură logică cu aceasta ar fi şi faptul că locuitorii oraşelor dalmatine numesc Vlah pe toţii sătenii din interior şi că în Bosnia şi Croaţia acest nume serveşte spre a distinge pe Sârbii ortodoxi, expirând prin această poreclă mândria pentru credinţa proprie şi un fel de dispreţ împotriva mojicilor şi oamenilor care nu ştiu ce crede. Să adăogăm că cuvântul de *Vlah* ca şi cel de *arbănaş* se dă păstorilor nomazi, iar

cuvântul de cioban numai Românilor. Această constatare confirmă identitatea de înţeles între păstor şi vlah sus stabilită. Nu este uşor de lămurit cum un nume de naţionalitate, ca cel de *Vlah*, a căpătat o însemnare atât de multilaterală. De aceste explicaţii ale lui Danicici au luat cunoştinţă mai mulţi scriitori fiecare în felul său.

Un Englez explicând însemnătatea cuvântului Blàhos Vlahos în limba neogreacă spune că acest nume de popor a luat un înţeles apelativ de păstor aşa precum sunt Românii din sudul Balcanilor (ţinţarii) „pentru motivul că Vlahii se ocupă exclusiv de păstorit“ [1]).

Este însă greu de înţeles cum Românii din Peninsula Balcanică, a căror origine provine din coloniile romane din epoca Imperiului Roman şi din autohtonii romanizaţi (fapt bine lămurit pentru acele centre şi oraşe care au fost colonizate) se găsesc la sfârşitul migraţiunii popoarelor, nu mai în poziţiunea socială a păstorilor nomazi şi cum dintr'o asemenea situaţie, s'au fixat treptat, trecând la viaţa sedentară, slavonizându-se ca unii ce erau înconjuraţi peste tot de Slavi.

Lăsând la o parte discuţia acestui important fenomen de istorie etnografică, noi vom lămuri aci că satele române, în vechea ţară Serbie, au avut *altă formă* şi *altă denumire* de cât cele ţărăneşti, lucru ce se constată destul de lămurit din studiul documentelor noastre.

Deosebirea în forma satelor de păstori şi de plugari a provenit, în afară de deosebirea de tradiţii, care în Peninsula Balcanică au o putere cu totul neobicinuită, şi din deosebirea a însuşi terenului de aşezare pentru că ocupaţia păstoritului ce făcea în regiunile muntoase şi pe coastele dealurilor.

In părţile muntoase ale Serbiei Orientale şi astăzi se pot vedea sate duble, unul de iarnă într'un singur loc şi altul de vară format din case răspândite una câte una prin munţi.

---

[1]) Sir Henry Holland, Travels in Albunia. London 1819 vol. I, 133.

Satul de vară risipeşte în jurul stânelor în care se săvârşeşte lucrarea lâpturilor [1]).

In vederea acestei producţiuni câte odată se asociază întreg satul aşa cum se poate vedea în descrierea lui Milicevici asupra străinilor în Serbia de răsărit. [2])

Adevăraţi păstori vlahi, fără sate şi aşezări permanente, care nu se ocupă decât cu creşterea turmelor şi cari vara îşi duc turmele la păşune în munte, iar iarna se aşează în iocuri calde, sunt şi acuma cunoscuţi în Serbia de sud, în regiunile Topliţei, Kruşevaţului şi Nişului, în Tesalia şi în Bulgaria. Frumoase amănunte a publicat, pela începutul secolului nostru (al 19-lea) şi a transformării Imperiului turc, într'o lucrare de care vom vorbi mai jos Pouqueville. Iar acum doi ani d-l Iercek a publicat o sumă de note interesante asupra păstorilor vlahi în Bulgaria. Amândouă aceste lucrări ne vor ajuta să lămurim menţiunile vechilor noastre documente asupra acestei categorii de locuitori ai vechei ţări sârbeşti.

In munţi zice Iercek, vara se aşează o populaţie deosebită. In păşunile din înălţimile munţilor se duc vara Vlahii, păstori nomazi, din care unii au păstrat până acum limba română (ţinţărească) iar alţii s'au grecizat. Aceste două categorii de Vlahi ţânţari propriu zişi şi Karacarciani (care vor-

---

[1]) Diefenbach Völkerkunde Osteuropas, insbesondere der Haamushalbinsel. Darmstadt 1880 I, 227—227, — Miklosich, Ueber die Wanderungen der Rumänen, Wien 1879. In aceste cărţi se află grupate toate însemnările linguistice şi istorice numelui Vlah şi a însemnătăţii sale.

[2]) Rnijevna Serbia. Belgrad 1876. Asupra acestui fenomen, în alte părţi ale Serbiei, a scris C. Kuciparici în „Tejac" pe 1883, pag. 599 în articolul: „Stânile la Ostrozub şi în munţii româneşti" (vlasinskim). Acelaş lucru îl mărturiseşte pentru munţii Kapacanicului şi S. Trajanovic. (Otagibina, 1889. XXI, 254), el se exprimă în felul următor: „Asociaţia la stâni există numai la Kutzovlahi, iar la Sârbii noştrii din Kopaonic nu se vede. Câte un sătean de ai noştri, dacă ar avea chiar numai 20 de oi le trimete pe la Armindeni la păşune şi cu ele trimite şi ciobanii rămânând acolo până încep zilele reci (pag. 251).

Că tot cam în felul acesta au trăit şi păstorii albanezi, care sunt pomeniţi şi în documentele vechi se vede din însemnările patriarhului Ar-

besc greceşte) nu se iubesc între dânşii şi nu se căsătoresc între ei. In regiunea Kotelului ei sunt numiţi şi Arnăuţi [1]. Aceşti Vlahi pasc vitele lor în munţii Balcani dela Marea Neagră până în Serbia. Păşunile le închiriază dela comune, sate sau dela persoane particulare. Ei merg cu toată familia lor şi se aşează la înălţimi de 1000—1500 m. în colibe de pământ sau de lemn, care pe vreme de iarnă rămân goale iar odinioară ar fi trăit, se zice, în bordee, îngrădite cu ramuri, adâncite, până la jumătate în pământ. Aceste locuinţe sunt de obiceiu îngrămădite unele lângă altele formând sate mici, căci câte un număr oare-care de familii vlahe trăesc în comun, astfel în cât să tot fie la un loc câte 60—100 de persoane, având un cap care acum pe turceşte se numeşte *kehaia*, în Macedonia îi zice *celnic*, iar în regiunile greceşti din Pind şi Olimp *celnicas*. Sunt printre ei bogaţi şi săraci pasc cu miile de oi, ceva cai, iar în ce priveşte vitele cornute nu se ocupă bucuros cu ele.

Viaţa lor este foarte primitivă. Bărbatul poartă în jurul capului un şal murdar, haine albe sau negre de croială macedoneană tivite cu găitanuri roşii şi un brâu roş

---

senie IV asupra fugii sale în 1737, unde spune cum, plecând dela Ipek, a mers toată noaptea, cum a ajuns la Rugovo şi cum la o stână albaneză a fost foarte bine ospătat şi primit. I. Ruvaratz. Glasnic XXIII. La Kotel în Bulgaria ar fi fost asemenea vlahi nomazi supranumiţi Turlatz, Ei mergeau iarna în şesurile Traciei iar după 1812 s'ar fi aşezat în urma turburărilor de atunci în Dobrogea, unde dăinuesc şi acum. Şeful păstorilor se numeşte până azi la ei hehaia. I. Gloşoff. Periodicesco Spisanie XXII — XXIII, pag. 311 ş a.

[1] Şi în documentele noastre se pomenesc dese ori Albanezii nu ca un nume naţional, dar ca un nume apelativ pentru păstorii nomazi. După cum se vede din acest pasaj al lui Jerecek, ei trăesc şi astă-zi în Bulgaria. De asemenea şi Pouqueville spune că acei păstori nomazi care se scoboară vara din munţi în Grecia de N., sunt numiţi Albanezi. Pougueville zice că ei erau altădată Vlahi de origină dar că mai târziu s'au albanizat. După această explicaţie păstorii albanezi ar fi să fie păstori nomazi de naţionalitate albaneză. Este posibil că această deosebire să fi existat şi pentru ţara sârbească în vremea lui Duşan Pouqueville, Voyage en Grèce, 2-me edition Paris 1826. II. 389.

încins de câteva ori în jurul mijlocului. Liniile figurii lor sunt aspre, arătând urmele stăruinţii lor continue la munte şi în vânturi, dar se mai găseşte şi câte o faţă frumoasă; femeile sunt urâte căci din anii tineri au în sarcina lor toate grijile casnice.

Se nasc şi mor la munte şi numai la vreme de nuntă şi de botez scoboară dela munte în satul cu cea mai apropiată biserică. Se hrănesc mai ales cu lapte şi brânzeturi pe lângă acestea mai mănâncă şi ghinde fripte şi prăjesc şi sucul plantelor. Pe lângă acestea spre sfârşitul toamnei dau foc erburilor ca să crească mai abundente vara.

De obiceiu rămân la munte dela Sf. Gheorghe până la ziua crucii ocupându-se cu mulsul oilor, cu preparatul untului şi al brânzei şi cu tunsul lânii. Toamna îşi încarcă femeile, copii vasele şi uneltele lor de lăptărie, cum şi utensilele de menaj şi se duc în locul destinat pentru iernat, gonind înaintea lor turmele însoţite de mari câini ciobăneşti.

Firea lor nomadă îi duce cu mult mai departe de cât ar trebui; din munţii Balcani ajungeau, nu de mult, până în şesul Adrianopolului şi al Ţărigradului sau până la malul mării dela gura Mariţii. Din regiunea Moravei de sus ajung până la ţărmul mării Egee la Salonic.

Cum se iveşte primăvara ei se întorc din nou la munte [1]) Noile graniţe ale statelor mai au turburat acest vechiu obiceiu, ast-fel că ei acum trebue să-şi caute loc de ernat în lăuntrul hotarelor fie-cărui stat până ce, ca mulţi înaintaşi de ai lor, în cele din urmă îşi schimbă felul de viaţă şi se aşează unde-va definitiv".

Acelaş tablou îl face în însemnările sale d-l M. G. Milicevici cu privire la Ţârnovunii din Serbia: Ţârnovunii zice d-sa, cu numeroasele lor turme de vite, trăesc vara în munte iar iarna se scoboară în câmpie în spre Bela Palanca, Pro-

[1]) Cestu po Bulkarshu 220—221. Acelaş lucru se găseşte şi în lucrarea lui Sir Henry Holland, Travels in Albania, London 1819, I, 133, unde se vorbeşte la fel în ce priveşte asupra Vlahilor şi a schimbării periodice de locuinţă a lor în fie-care iarnă şi vară.

cophie şi în spre Morava de jos unde găsesc iarbă pentru vitele lor. Ţârnovuni se numesc după oile lor negre, de oare-ce oile numeroaselor lor turme sunt mai mult negre. Oile albe după părerea lor sunt mai puţin rezistente pentru climatul acesta de cât cele negre. [1]) Asupra produselor lor d. Milicevici observă următoarele :

In colibe făcute din garduri de nuele stau înşirate sute de turte de caşcaval [2]). In alte părţi sunt înşirate butoaie cu brânză obicinuită, mai departe ciubere şi alte vase cu unt şi cu alte produse derivate din lapte. In ce priveşte înclinarea lor spre o viaţă sedentară d-l Milicevici observă : Mulţi dintre aceşti nomazi mi-au vorbit că ar dori să se fixese unde-va pentru totdeauna. „Să fim şi noi Sârbi, domnule, Serbia nu va avea de păgubit nimic". Ast-fel ar fi vorbit d-lui Milicevici unul dintre ei, cel mai bogat. In ce priveşte statistica lor, acest scriitor a însemnat următoarele;

In 1881 Ţârnovunii, după arătările lor erau : In Slap 20 de familii, la Topla-Dol 10 familii, la Bela Palanka 20 familii, la Zascoviţa 10 familii, în Kapaonic 15 familii, la Tărno-Trava 14 familii, în regiunea Vraniei 20 de familii, în Munţii Pasiaci şi Golaci 25 de famili cei mai mulţi, după cum se vede, în regiunea Pirot şi Topliţa şi numai câţi-va în districtele Niş şi Vrania.

Şi în Kapaonic i-au văzut doi scriitori de călătorii. S. Trojanovici (Otagibina XXI, 250) şi L. M. (Nastavnik 1890, 224) care repetă tot ceeace ştim din alte părţi. Trojanovici

---

[1]) Aniversarea lui Nicolae Ciupici, IV, 246—249. Regatul Serbiei, Belgrad 1884, 244—246.

[2]) Turte gălbui sau albe de brânză, care şi astăzi se vând la Constantinopol şi în alte părţi din Orient ca un fel de caşcaval elveţian mai primitiv. Eu am văzut la Niş caşcaval fabricat la Pirot cu inscripţia grecească pe el. In Constansinopol şi acum se vinde brânză în burdufe de care menţionează documentele noastre. Analele inedite ale Raguzei vorbesc de brânză valahă şi-i arată preţul. Fără îndoială că era brânză în formă de turtă care după obiceiuri din cele mai vechi timpuri se produce şi acum în Balcani şi se vinde în porturile cele mai sudice ale Peninsulei Balcanice. Miklositch este de părere că la Raguza se fixase

spune, că în Kapaonic se găsesc păstori care sunt numiţi Ţârno-vuni pentru motivul că oile lor sunt negre [1]), dar ei se mai numesc şi vlachi sau ţînţari. Aceia pe care i-a văzut el mai locuiseră şi în Balcani. Imbrăcămintea lor este ca şi a Albanezilor. Spre toamnă se scoboară în câmpii mai calde pentru ernat. Trăesc în munţi dimpreună cu soţiile lor în colibe din scânduri lipite cu lut care au aparenţa unor jumătăţi de coquilii de nucă. Straiul de sus al femeilor este ca un anteriu şi se numeşte ţipune. Vorbesc greceşte. In 1889 erau în Kapaonic 10 familii.

M. G. Milicievici notează că aceşti Ţârnovuni ştiu că sunt din Epir, din regiunea Zagorului (în munţii Pind) şi că de acolo au plecat din cauza samavolniciilor lui Ali-paşa de Tepeleni (de la Janina). Ast-fel notează şi S. Trojanovici, cu privire la Ţârnovunii din Kopaonic, poveştile lor că ar fi din regiunea Janinei, din comuna Siracu. Tot acelaş lucru îl spune şi scriitorul din Nastavnic (publicaţie). Dar ceea ce spune M. G. Milicevici că oamenii aceştia ar fi stat până atunci în sate ducând o viaţă sedentară şi că ar fi devenit nomazi numai pe urma violenţelor lui Ali-paşa, nu este exact.

In văile Pindului şî ale Olimpului şi peste tot terenul

---

preţul brânzei (o asemenea taxare a avut loc la 1357) pentru motivul că se întrebuinţa şi ca un mijloc de plată în transacţiunile comerciale paralel cu banii. — Ueber die Wanderungen der Rumänen, Wien 1879, pag 4. B. Karitch (Serbia 404) înseamnă că; „Ţârnovunii propriu vorbind numai fac acum caşcaval ci vând laptele la antreprenori care-l transformă în brânzeturi pentru comerţ. Asemenea Antreprenori sunt une-ori tocmai de pe la Salonic dar sunt şi de la Pirot. De asemenea şi S. Trojanovici (Otacibina 1880, XXI, 250) care a văzut pe Ţârnovunii din Kapunic, notează că acolo laptele îl cumpără Ovreii din Samocov, îl transformă în brânză şi exportează. Numai o singură tovărăşie ar fi găsit un astfel de ovrei, alături de dânsul lucrează şi singură în această direcţie.

[1]) Pe lângă aceasta în Tesalia şi Epir, de unde sunt şi Ţârnovunii noştri, este cunoscut şi numirea Karaguni care se dă acelor dintre vlachi care poartă straie negre. N'o fi numele de Tarnovun numai o traducere a acestei numiri ?

muntos, până aproape de lacul Ochrida au trăit încă la începutul secolului nostru (al XXI) numeroase triburi nomade. Ţara lor se numea altă dată Marea Vlahie iar în înălţimele Pindului Vlahia de Sus. In aceste locuri sunt pomeniţi de scriitorii bizantini. Pe Vlahi piraţi între Prespa şi Ochrida îi menţionează încâ în secolul al zecelea Kedren, despre cei din regiunile celelalte au cunoştiinţă Pachyuner şi Ana Comnena. Chalcochondilas (sec. XV) că ar fi răsfiraţi din Dacia până în regiunea Pindului şi a Tesaliei şi că limba lor ar fi tot una ca aceea a vlahilor dela Dunăre, Cronica Epirului vorbeşte de Vlahia şi de Vlahia grecească. In biografiile lui Danilo asupra regilor şi archiepiscopilor sârbi se vorbeşte despre regele Milutin că într'o bătălie ar fi mers cu oaste şi ar fi jefuit şi cucerit ţinutul ţării Vlahilor. Cu puţin înainte sus menţionata cronică a Epirului vorbeşte în aceea parte şi în regiunea Janinei despre dominaţia lui Simisa fratele lui Duşan şi a feudalilor sârbi Preliub şi Hlapen. Vlahii din munţii din jurul Pindului sunt ultima rămăşiţă a unei forme de viaţă foarte veche în Peninsula Balcanică, care în evul mediu cuprinsese în lung şi lat munţii din întreaga Peninsulă Balcanică, formând în aceste ţinuturi un tip de locuitori cu o formă de viaţă cu totul originală şi minunată: o parte din ei ca nomazi nefixaţi, altă parte ca seminomazi.

Pouqueville lămureşte exact împrejurarea care a alungat pe actuali noştrii Ţârnovuni şi pe Caracacianii din Bulgaria din Epir în Serbia şi în Bulgaria, cu toate că dânsul nu pomeneşte, de o emigrare a lor până în Serbia şi Bulgaria. Această cauză este tirania lui Ali-paşa la începutul acestui secol care nu se mulţumea numai cu vechile dări neînsemnate dar el a început să jefuiască averile lor, nu le-a respectat vechea lor autonomie, a stabilit păstori de ai săi şi a început să le acapareze locurile de păşune şi încă sub pretextul unei pretinse asigurări a liniştei a trimis pe *buluc-başii* săi albanezi care le-au răsturnat cu desăvârşire gospodăriile lor. Această revoluţie făcută prin violenţă de sus a fost notată de Pouqueville ca un contimporan care a ob-

servat viaţa acestui popor punând multă iubire şi pricepere.

Este demn de interes tabloul pe care Poucqueville îl prezintă asupra vieţii acestor Vlahi de sud în împrejurimele Pindului la începutul secolului al XIX. El complectează datele pe care le-am expus mai sus. Şi Pouqueville împarte pe Vlahi în nomazi şi stabili: „Unii dintre ei s'au dedat meşteşugurilor, zice Pouqueville, şi s'au fixat în oraşe. Alţii s'au aşezat în sate pe stâncile munţilor sau pe înălţimi în locuri unde zăpada nu se topeşte nici câte doui ani de-a rândul, iar alţii au rămas păstori ca şi strămoşii lor şi ei trăesc ca nomazii, mişcându-se din loc în loc, ani de-a rândul. — Cei care s'au fixat în oraşe şi sate au drept conducător un consiliu format dintre cei mai înţelepţi bătrâni şi ţiu la orânduielile lor simple ca şi obiceiurile lor". Pouqueville descrie orăşelul de munte Kalarites, de aproape de Meţavo, unde s'a desvoltat o piaţă apropiată de export pentru brânză slabă, unt, lână ş. a., şi unde lâna începuse să fie lucrată pe o scară întinsă în tors, ţesături şi împletituri. Dintre celelalte meserii se desvoltase mai mult argintăritul. Moravurile acestor Vlahi sunt după Pouqueville pline de simplitate şi de puritate. Credinţa religioasă era la ei de o rigoare asemenea vremurilor medievale, cărările şi drumurile în această regiune muntoasă erau pline de biserici şi de monumente creştine.

Vlahii păstori şi nomazi spune mai departe Pouqueville, pe care-l reproducem aici într'un rezumat foarte strâns, îşi caută numai de turmele lor şi rătăcesc în cursul anului din vârfurile Pindului dealungul văilor tuturor râurilor care isvorăsc din acest lanţ de munţi până în regiunile dela mare. Unii se numesc Kambizi (ceeace înseamnă păzitori), alţii karaguli (străjari), ca unii ce zi şi noapte îşi păzesc turmele lor, alţii karaguni de oare-ce sunt îmbrăcaţi în negru. Trăesc ca arabii deşerturilor sub corturi, purtând, cu dânşii tot ce posedă. Plătesc bir împărăţiei şi dări către aceia în pământurile cărora se aşează. Păşunele sunt împărţite din vremi vechi între triburi, iar şefii lor exercitând o putere putriarhală le repartizează printre diferite familii, tovărăşii şi obştii. De cum se apropie Sf. Gheorghe aceşti păstori se ivesc la

înălţimile dela isvoarele Pindului. Locuinţele lor sunt aşezate în chip vizibil astfel, ca să poată corespunde prin semnalele convenţionale de foc, sau se instalează în colibe făcute înadins pentru vară din vârf în vârf până în crestele Pindului. Iar toamna, de îndată ce încep a sufla vânturile reci, ei se scoboară la ernat. Pe la postul Crăciunului ei sunt stabiliţi cu totul în ţinuturile maritime. Atunci încep să vândă unt, brânză şi lână. Atunci se strânge impozitul asupra oilor pentru curtea Sultanului prin strângători de biruri speciali. După ce toate acestea se sfârşesc, păstorii se separă mergând fiecare la ocupaţia sa la oi, capre, cai, vaci. Iarna ei trăesc sub corturile lor de păr de capră. Femeilor le sunt în grije ocupaţiile zilnice ale casei, ele coc pâine în brutării săpate în pământ, spală, toarce lână şi se îngrijesc de iarbă şi de fân trebuincioase vitelor bolnave rămase acasă.

Au ogrăzi de vite făcute din piatră şi acolo Vlahul în fiecare seară îşi duce, ajutat de fii săi, turma la înoptat. Când timpul este rău şi turmele sunt ameninţate de hoţi, Vlahul le apără cu îndârjire. Sub mantaua sa groasă şi lungă, păstorul ascunde pistoalele şi puşca lui lungă, iar din ceas în ceas el îşi îndeamnă câinii. Şi în asemenea împrejurări o stână face apel la alta ca să-i sară în ajutor împotriva primejdiei. In regiunea ramificaţiilor macedonene ale Pindului la Abela, Perivoli, San-Marina plecarea Vlahilor la ernat şi întoarcerea lor la munte se face cu o ceremonie religioasă şi cu binecuvântarea preoţilor. Câţiva dintre bărbaţii cei mai tari rămân în locuinţele dela munte, în timp ce ceilalţi pleacă la ernat, spre a le păzi.

Păstorii din această regiune, care au vite de vândut, se întrunesc cu toţii la Zarcu orăşel din Tesalia, aşezat între Tricala şi Larissa şi deacolo cu toţii împreună pornesc drum spre Constantinopol. [1])"

Acesta este tabloul antic care corespunde pe deplin aceluia, care se înfăţişa altădată în Serbia. Actualii Vlahi din

[1]) Pouqueville, Voyage en Grèce, 2-mc édition. Paris 1826, II. 324—361 97, III 351.

munţii Balcani, *nu sunt de cât ultima rămăşiţă a populaţiei nomade care se gasea altădată în foarte mare număr în toţi munţii Peninsulei Balcanice.* Intrucât din diferitele isvoare a le veacului de mijloc ne sunt cunoscute o sumă de nume ale acestor Vlahi din acele vremi — şi întru-cât printre aceste nume găsim o mulţime dintre ele curat sârbeşti cu mai multe numiri vlahe, se pare că asemenea Vlahi nomazi, care-şi petreceau viaţa rătăcind cu turmele lor între locuri de iarnă şi de vară, erau nu numai de naţionalitate română, dar şi slavă, fie că aceşti Slavi sunt astfel după chiar origina lor cea veche, fie că sunt Români slavizaţi [1]).

Din punct de vedere etnografic este foarte interesant faptul că felul nomad de viaţă până acuma s'a menţinut numai la elementul de origină română şi că Slavii sau Românii slavizaţi l'au lăsat cu desăvârşire, fixându-se definitiv.

Documentele noastre de altfel ne lămuresc destul de clar acest proces etnografic, întrucât ele ne lasă să constatăm la noi existenţa de Vlahii *stabili*, care-şi aveau aşezarea lor hotărâtă şi care nu se deosibeau de ceilalţi, decât prin ocupaţia lor, şi Vlahii *nomazi*, care se deplasau din loc în loc. In afară de aceasta, din documentele noastre se văd pentru timpurile vechi Vlahi care nu erau legaţi de nici o localitate, aşa cum lumea cealaltă era legate de sate şi de oraşe, şi Vlahi cu anumite localităţi şi aşezări ale lor proprii. Din aceste deosebiri apare clar procesul stabilirii (fixării) lor

---

[1]) De pildă iată câte-va numiri curat române din vechile documente. Astfel în privilegiul Jician avem: Bun, Marghela, Bunilo (mai mulţi cu acest nume) Bucur, Tus, Gripon, Şerban, Singur ş. a. In hrisovul lui Dociani se pomenesc: Barbat, Balşici, Şerban, Radul, Baldovin, Bunovici, Altoman, Creţul, Şişman, Moţul, Marin, Alean, Lumşa, Buţeat ş. a. In hrisovul lui Duşan pentru m-rea Arhangheli: Ursulovici, Baldovin, Altoman, Hraiul, Daiul, Balda, Neagul, Hranul, Şişman, Staiul, Vladul, Roman (Raiul Roman şi cu fratele), Roşul Şerban, Surdul, Urmlovici, Drajul, Gradul, Şerbanovici, Bucislov, Hinat, Leu Dragul ş. a. Fiind aceste numiri se găsesc pomenite foarte regulat, se poate presupune că oamenii care le purtau, nici atunci, la începutul secol. al XIII-lea şi începutul celui de al XIV-lea nu erau Români, dar aceste nume sunt totuşi o urmă neîndoelnică română. Alba şi Albana sunt nume româneşti care se dau şi as-

treptate, care a redus în cea mai mare parte a Pen. Balcanice cu totul viaţa pastorală nomadă şi care prin *secolul al XII şi poate şi mai târziu era cu mult mai mare decât ceeace lăsă să se vadă din ultimele lor rămăşiţe vlahe.* [1]) Este cunoscut că primele menţiuni pentru Vlahi în izvoarele noastre ce se fac, nu sunt în raport cu nici un fel de pământ ele ne amintesc de aşezări ale Vlahilor. Astfel, în diploma sa de danie pentru M-rea Chilandar, dela finele secolului al XII-lea, Ştefan Nemania, pomeneşte că-i dărueşte ţărani plugari din anumite sate, şi după ce înşiră aceste sate, spune că mai dă mânăstirii: *„dintre Vlahii de sub judeţul lui Radu şi Ghiurghevo* 170 de Vlahi. In afară de raportul de supunere către mânăstire care se întăreşte prin menţiunea, că nici unul dintre oamenii mânăstirii *„să nu părăsească stăpânirea mânăstirei, nici să fugă la Marele Jupân nici la fiecine altul"*, nu vedem nici o altă legătură a acestor Vlahi cu pământul.

Nu se pomeneşte nici de hotare nici de cătune. Ei sunt cunoscuţi numai după şefii lor şi după număr. In chrisovul lui *Duşan* cu privire la dania către Mânăstirea Lescovo a despotului *Oliver*, se spune cum despotul a dăruit mânăstirii diferite sate şi venituri şi că ia dat şi un *cătun de Vlahi.* Acolo se arată hotarele *satelor* cu avutul lor, iar privitor la *cătunul* românesc nu se vorbeşte nimic de hotare, ci se spune mai departe: *„Şi muntele fiind al bisericei cu păşunele toate*

---

tăzi în judeţele Ujiţe şi Pojarevaţ. Denumirile de munţi şi de localităţi de peste tot, în Serbia, vorbesc de asemenea despre vechea origine romană a urmaşilor astăzi slavizaţi ai păstorilor vlahi, ca de pildă: Stari-Vlah (în dinstinctul Ujite şi Kranşevaţ). Romanija, Corona (vârf de munte) Vlasici (numite din Bosnia, ramificaţie a m-lui Ţer), Migim (munte), Ursule (în districtul Sienite), Negrişor, Bucur, Runsca, Barbatovaţi, Barbeşi, Stănişor, Burgulă (ca numiri de localităţi). De asemenea avem urme numeroase şi în limbă. Vom pomeni numai vatră, şindră, pogace, care sunt incontestabil de origine romană.

[1]) Dr. C. Jirecek, Die Wlachen und Maurowlachen in der Denkmälern von Raguza. Praga 1879, pomeneşte de asemenea că din documentele raguzane se constată că Vlahii sunt „Wanderhirten" şi că în afară de păstorit se ocupă şi cu chiragiiâul (cărăuşitul).

acestea să le stăpânească biserica Sft. Arhangheli. Dacă cineva ar paşte fără voie va trebui să plătească erbărit după lege“ [1]) Biserica avea aşa dar păşune şi loc de ernat nu numai pentru *Vlahi* dar şi pentru alţii.

Dar hotarele *Vlahilor* aparţinători bisericei nu sunt fixate. Ei puteau să se mişte pe domeniul bisericei peste tot. unde li s'ar fi părut mai bine. Dar iarăş trebue să lămurim, că deplasarea lor nu putea trece peste hotarele mânăstirii şi dacă nu erau fixaţi nicăieri în năuntrul acestui domeniu, înseamnă că ei mergeau ici colo cu turmele. De aci se poate deduce, că aceşti oameni nu au avut nicăeri locuinţe stabile ci că se deplasau pentru păşunat ca şi actualii *ţarno-vuni* din Stara-Planina (Balcani). Numai o singură deosebire putea fi între starea de nomazi a unora şi a celorlalţi, anume : că cei dintâiu se mişcau în cercul uneia şi aceleaşi regiuni, pe când cei de astăzi petrec vara în munţii centrali ai Peninsulei Balcanice, iar iarna se duc până în regiunile de şes mai îndepărtate.

Ceeace am spus până aici se poate vedeà şi în diploma m-rei Zicea dată de Ştefan I-iu încoronatul. Şi aici se numără mai întâiu satele şi jupele [1]), apoi se trece la păşunele de iarnă şi de vară şi în fine după aceasta se notează Vlahii cu numele lor fără nici o menţiune asupra locuinţelor lor, *cu capul lor kneazul Gardu în fruntea listei.* Este important că acest act de danie vorbind despre impozit, vorbeşte de Vlah şi de om al pământului luându-i unul faţă de celălalt în înţelesul de nomad şi stabil, ordonând ca să se facă cu şirul dela cei stabili şi dela cei nomazi. De asemenea regele Milotin în chrisovul său pentru M-rea Chilandar dăruieşte mânăstirii pe toţi aceia, care ar veni în pământul ei din alte regiuni — fie el plugar fie el Vlah sau orice fel de om din altă regiune — stabilindu-se astfel deosebirea dintre cele două categorii una faţă de cealaltă categoria celor stabiliţi, (fixaţi) şi categoria celor nomazi adică a Vlahilor (sau păs-

[1]) Glamic XXVII 290,295.

[1]) Despărţământ vechiu administrativ al cărui şef era jupânul N. Trad.

torilor). Şi în acest hrisov Vlahii sunt menţionaţi numai cu numele lor în frunte cu voivodul lor Voina. Toate relaţiile lor cu pământul se reduc la faptul că chrisovul le dă păşunea din Labievă şi Hvoştomskoi *„de oarece sfânta biserică nu avea până acum păşune în regiunea Hvostomsko"*. Acest text ne lasă să înţelegem, că M-rea Chilandar aveà păşuni în alte părţi şi că atunci i s'a dat şi la Hvostomsko, ceeace completează presupunerea noastră, după care aceşti Vlahi nu aveau locuinţe fixe proprii zise.

Regele Milotin a mai dat şi m-rei *Sfântului Nikita,* două ceasuri depărtare de Scopie, satul Bana şi Gluhe *cu localitatea Krastavaţi şi cu cătunul Vlahor* [1]), cătunul care după toată probabilitatea e în raport cu localitatea Krastavaţ.

In chrisovul m-rei Bania al regilor Milotin şi Dragotin se pomeneşte de asemenea de cătune de Vlahi, denumite după numiri de localităţi şi de persoane (Şişatovţi, Ursulovţi, Voisilţi, Boboevţi, Vlasi şi cătunele Piaiuţ, Bugari, Smudirozi). Hotarele acestor pământuri erau fixate la Kiev şi Părav, dar, în afară de aceasta, mânăstirea mai aveà şi munţi pe cari fără îndoială îi arenda altor Vlahi, iar Vlahii săi proprii, după toată probabilitatea, aveau dreptul de a merge şi ei pe acolo să-şi pască turmele lor. De însemnat este, că în acest document se găseşte un foarte preţios pasaj al cărui înţeles permite să se admită că printre Vlahi erau unii trecuţi la viaţă stabilă. Este un loc privitor la dreptul Valahilor, pe care îl vom expune mai departe, şi în care se zice : *„Acei Vlahi care stau în sate să coseascâ fân trei zile"*. Aceasta înseamnă că pe adevăratul păstor vlah (cel nomad) nimeni nu-l putea obliga la cosit, dar dacă acel păstor vlah avea şi el ţarină şi livede şi se stabilise în sat şi el era dator ca, împreună cu ceilalţi săteni, să vie la coasă, ceeace trebuie să se facă de urgenţă. In diploma regelui Milutin către m-rea Gracianiţia, iarăş se pomeneşte de Vlahi, numai cu numele capilor lor, de astădată, în chip ceva mai deosebit. Astfel

[1]) Liuba Stoianovici, Spomenic III. 13.

se spune că se vor da în schimb Vlahii lui *Dragobratici*, pentru *Vlahii lui Coman*.

Iricek în studiile sale asupra documentelor dela Raguza crede că starea acestor Vlahi ar fi de înţeles astfel: Este de presupus, zice el, că Vlahii trăiau împărţiţi în clanuri (contrerii) sau triburi, care se aşezaseră în sate sau în grupări de colibe sau stâni numite cătune.

Presupunerea că aceşti Vlahi trăiau în clanuri liricek o întemeiază pe constatarea că numele cătunelor sunt mai toate după neamuri. El citează următoarele neamuri (clanuri) de vlahi: ce sunt menţionate ca locuind în împrejurimele Raguzei pela 1430 Mirilovici, Bormasii, Podţarnii, Plişii, Bobanii, Pilatoti, Crisocirci. Este cunoscut un *cătun Labovici* din 1278, un cătun Dobrili din 1362. Ca neam (clan) vlah se pomeneşte Beliţii la Zeta, între 1428—1433, care au cerut să se stabilească la Conavlima, în munte în ţinutul Raguzei [1]). Cât pentru denumiri de sate, e drept că cele mai multe sunt după trib, dar se găsesc şi numiri după locuri, astfel sunt: Sremliani, Kostărciani, Blatciani ş. a. Viaţa lor nomadă şi, fără îndoială şi întocmirile lor lăuntrice patriarhale sub formă de neamuri (clanuri), sunt cauza denumirilor după capi şi şefi de triburi.

Că în vremurile vechi în ţara sârbească se găsia o numeroasă populaţie de Vlahi nomazi o dovedeşte, in afară de datele mai sus expuse, mai ales „Zaconicul" lui Duşan. In articolul 180 al zaconicului se spune că în satul în fruntea căruia stă un Vlah sau Arbănaş nu poate să stea în frunte un altul peste dânşii; dacă face aceasta, cu forţă să plătească amendă. Iar in articolul anterior se spune că pentru sfadă sau bătaie, dacă este dintre săteni (adică dintre ţărani), să plătească 50 de perperi, iar dacă este dintre Vlahi şi Arbănaşi 100 de perperi [2]). *Toate acestea privesc pe Vlahii păstori nestabili şi propăşirea lor* din loc în loc, iar pedepsele însemnate stabilite au fost luate în folosul populaţiei stabile. Acelaş

[1]) Dr. Jirecek. Die Wlachen und Mavrowlachen. Prag. 1879, 6 şi 7.
[2]) Art. 180, Art. 179.

lucru se vede şi în zaconul lui Ştefan Deceanul din diploma de danie a mânăstirei Deciani în care porunceşte ca Sârbii să nu se însoare la Români, adică sătean plugar să nu ia fată de păstor nomad, şi că în caz dacă s'ar fi însurat, ţăranul să nu meargă după nevasta lui la păstori, ci nevasta trebuie să rămâie la plugari [1]).

Impărţirea păşunelor în văratice şi ernatice, care o vedem încă în diploma m-rei Jicia, menţiunea păşunelor (subhalurilor) alături cu „sela" (satele) şi cu *zaseaţa* (silişti o altă formă de cătun) şi separarea lor în locuri de stat pentru vară şi locuri de stat pe iarnă, precum se vede din diploma regelui Milutin din 1322 în care vorbeşte de „sela" sate, zacedine, un fel de cătune româneşti paşama (păşuni), letiştima, locuri văratice şi zimiştima locuri de ernat[2]), toate acestea ne dovedesc clar numărul cel mare şi marea însemnătate a acestor păstori vlahi mai mult sau mai puţin nomazi. Intr'o scrisoare raguzană către regele Bosniei din 1406 se pomeneşre că raguzanii permisesesă unor Vlahi, Cujavici şi altora din Bosnia, cărora nu li se recunoştea dreptul la locuri de ernat, de a rămâne în acea iarna pe pământ raguzan de oarece însuşi regele intervenise pentru dânşii pe lângă raguzani, dar că dânşii (vlahii aceia) s'au purtat foarte rău, au pricinuit multă pagubă şi au omorât chiar câţi-va oameni şi de aceia raguzanii nu au voit să le mai permită

---

[1]) Crisovul m-rei Decean. Glasnic p. II-a, c. XII, pag. 62.

Mulţi, printre cari însuşi Miklosits, văd în aceasta o restricţiune de ordin naţional. Documentele publicate de Jagic şi Gavacevici şi anume hrisovul lui Sf. Ştefan al craiului Milutin au adus noi lămuriri, din care se poate vedea că motivul acestor restricţiuni sunt de ordin pur fiscal.

[2]) Păşunile ernatice şi văratice şi venitul provenit de pe urma lor era unul din principalele izvoare de venit al mânăstirilor şi de sigur şi al celor lalţi stăpânitori feudali. După mânăstire putem să judecăm şi cu privire la aceşti din urmă deoarece o diferenţă între felul de venituri al proprietăţilor mânăstireşti şi cele ale celorlalţi feudali nu există. Mânăstirele au fost însă singurele care au putut conserva documente şi după ele trebue să judecăm şi restul. In chrisovul din 1332 prin care Duşan confirmă donaţia făcută de Protosevastos Hrelie mânăstirei Chilandar se zice:

„Şi iernaticul din munţii susmenţionaţi şi platou de munte (ierbăritul

de a mai erna în pământurile lor. Raguzanii erau cunoscuţi cu dânşii, deoarece din toate părţile îşi aduceau la Raguza brânzeturile şi lâna şi se cumpăra aici.

Această afacere era aşa de însemnată în cât întotdeauna această vânzare se asigura prin tratate. Aceasta este cea dintâiu bază a însemnatului, şi celebrului comerţ al Raguzei cu Serbia.

De asemenea m-rei Deciani au fost date munţi întinşi şi chrisovul prevede că nimeni nu se poate folosi de dânşii nici dintre feudali (stăpânitori), nici Vlah nici Arbănaşi, fără o înţelegere cu mânăstirea. Legea prevede amendă de 500 de oi pentru cel ce va călca această orânduială. Cu privire la erbărit exista deci o orânduială veche anume: din fie ce turmă două oi şi doi berbeci şi brânză şi un dinar.

Iată ce spune Duşan în chrisovul său pentru m-rea S-ţii Arhangheli, despre munţii acestei biserici. *Cel ce va pune să păşuneze după înţelegere cu egumenul, va plăti ţarului 300 de perpere, iar bisericei venitul după lege* [2]) In chrisovul lui Duşan privitor la biserica Sf. Nicolae din Pşin, cu data 1353 spune: „*Şi Vlahii care mână iarna dobitoace pe pământul bisericei spre ernare, să dea bisericei erbărit după lege*“ [3])

Această regiune era în valea de sub muntele Koziac unde desigur erau locuri de ernat.

Orânduielile de mai târziu, din sec. XIV, printre care chiar

şi venitul din taxele pe munte) totul mare şi mic se va lua de mânăstire.“ Spomenic II, 26.

In crisovul pentru m-rea Hetetova Duşan dă mânăstirei loc de ernat vite prin cuvintele: „am închinat S-tei Fecioare Htotovene loc de ernat pentru iepe şi oi“.

Prin acelaş chrisov dă şi loc de păşune pentru vară prin cuvintele: Văzui că Craiasca mea biserică a Sf. Fecioare Htotovene nu avea minte şi iam dat numele Nov-dol cu toate hotarele de jur împrejur. Liuba Stoianovici, Spomenic III, 30.

[1]) Deceanske Hrisovulie. 50.

[2]) Glasnik XV, 301. — Glasnik XXVII, 295.

[3]) Glasnik XXIV, 246.

Intreaga această vastă legislaţie din care nu mi s'a păstrat decât prea puţine fragmente prin puţinele documente mânăstireşti păstrate este de

I-iul chrişov al Deceanului (m-rea), pe care l-am citat, încep să ne arate Vlahii stabiliţi în sate, cu arătarea hotarelor pământului, care se văd astfel pe cale de aşezare definitivă.

Prin I-iul chrisov al Deceanului se dăruesc acestei mânăstiri vlahii *Ratişevţi* (17 case) cu hotarele lor, vlahii *Suşiciani* (29 case) cu hotarele lor; vlahii *Vardiştani* [1]) (11 case) fără hotare; vlahii *Lupcinovţi* (18 case) fără hotare; vlahii *Tudorieţi* (29 case) fără hotare; vlahii *Ştetavraceni* 35 de case fără hotar; cătunul *Rizinici* şi două alte cătune de vlahi de ai lui Ghiureş. In cătunul *Rizinici* erau 35 de case în cel *dintâi* din cele *două* alte *cătune* era 16, iar în cel de al doilea 20 case. Acestor Vlahi Ghiureşeni s'a adaos prin alt chrişov 14 alte case numiţi vlahi Sremleni [2]) precum şi satul Arbănaşi 29 case, în care după cum indică numele trebue să fi trăit desigur Albanezi. [3])

Un alt document adaogă acestor Vlahi şi un alt sat de Vlahi numit Pagaruşani cu 31 de case. Este de observat că şi aceşti Vlahi se numesc sau după un nume de persoană sau după unul toponiciu. Influenţa personală a capului de clan, a conducătorului pe care am constatat-o în primele menţiuni documentare este un semn, că ei puneau mai multă

---

terminată numai de probleme legate de activitatea Românilor. Aceasta este o dovadă strălucită despre marea însemnătate a acestei populaţii în viaţa Serbiei vechi. Căci după cum Novacovici a dovedit ori unde e vorba de păşunat de păstorit de lucruri în legătură cu viaţa păstorială trebue să înţelegem numai pe Vlahi deoarece dânşii reprezintau în chip exclusiv viaţa păstorială.

[1]) M. C. Miloevici, Putopis III, 129, pomeneşte de muntele Vardiş la poalele căruia se află satul Cralian.

[2]) In harta statului major austriac este notat la N. E. de Racoviţa, spre Drin, un munte Sermiani, la poalele căruia se află satul Sermiani. Este fără îndoială locul acestui sat Sremleni.

[3]) Este de mare importanţă această statistică de sate româneşti dintr'un singur document, care ne arată că o singură monastire poseda 10 aşezări de Vlahi cu peste 220 de case, care atunci după principiul grupării în familii mari numărau cu mult mai multe suflete de cât ne putem închipui. Alte documente ne dau de ştire că M-rea mai poseda şi alte aşezări vlahe (care nu sunt pomenite în acest document).

greutate, întru dezignarea lor pe numele şefului, decât pe loc, din cauza deplasării lor care-i făcea să schimbe mereu locurile. Printre Vlahii Ratişeşti se pomeneşte de pildă unul cu numele Ratiş, printre cei Lepcinoveşti este unul care se numeşte Lepcin, printre cei Tudoriceşti este unul care se numeşte Tudorici; Suşiciani, Vardiştanii şi Pagaruşanii îşi au numele după munţii în care le-au fost la păşune vitele. Cu privire la Sremlianii care într'un hrisov anterior să numesc vlahii Ghiuraşeşti numele provine dela persoana sau dela neamul care a stăpânit satul Riznici.

Este remarcabil că în chrisovul Deceanului Vlahii sunt menţionaţi cu hotarele întocmai ca şi satele.

In diploma Decianului se mai pomeneşte şi de *cătun*. Acest cuvânt se mai găseşte şi în chrisoavele S-tului Ştefan, Sf. Arhangheli şi în alte hrisoave atât singur cât şi în legătură cu localitate izolate.

In chrisovul S-tului Ştefan se pomeneşte de cătunişte a lui loakim, în hotarele satului Dabărhave. Din cătun aşa dar s'a putut face *cătunişte* după cum din selo (sat) *seliște*. Danicici în al său dicţionar arată că cătun corespunde precis cu loc de păşunat „regio păstoria". Vuc în Poiecinic (dicţionar) spune că cătun este acelaş lucru cu *stână*, adică colibă de vară unde se lucrează laptele.

Pe cât ştiu eu aceasta este semnificaţia pe care cuvântul cătun o are şi azi în Muntenegru. La aceasta se poate adăuga că cătun în regiunea Şumadiei înseamnă sat ţigănesc, adică sat de nomazi [1]).

C. Iirecek observă că ţiganii în Bulgaria se numesc şi astăzi *urgari* şi *cătunari*. Vechile urme de sate provizorii se confirmă şi prin numiri actuale de sate cum sunt de pildă Catuniţa şi Catunişte, care constitue exemple de transformare a unui apelativ în nume propriu.

---

[1]) Miklosich. Die slavischen Elemente im Neugriechischen, Wien, 1870, 27 spune că catovna în greceşte înseamnă şi cort şi stânci şi bagaj, militar şi casă şi odaie. In cântecele populare sârbeşti se spuue „Intinse cătunele Piperi" (Razapeşe Piperi katuni) de unde se poate vedea că cătun înseamnă şi cort.

Acestea exemple se pot alătura cele din Serbia unde avem un nume cătun în judeţul Cruşevaţi şi altul cu acelaş nume în Timoc.

Acelaş lucru se constată şi în Grecia chiar în apropiere de golful Corint. O localitate la sud de oraşul şi de golful Arta se numeşte Cătun, o altă localitate în Acarnania se numeşte Galeo-Cătun, un alt sat în această parte se numeşte Vlaho-Cătun.

Că în documentele noastre cătun nu înseamnă nimic altceva decât sat ciobănesc, aşa cum spune şi Jirecek în notele sale asupra Vlahilor actuali din Balcan, se vede clar din pasagiile citate mai sus ale documentului Deceanului, în care alături de cătun se arată un număr de case. Numele de judeţul cătunelor (Katunske Nahie) [1]) al unei regiuni din Munte negru nu înseamnă altceva, decât că în acea regiune, în vremi vechi, după cum de altfel se ştie bine din trecutul Muntenegrului, erau numai cătune sau sate ciobăneşti. Un pasaj din hrisovul lui Duşan privitor la M-rea Arhangheli arată cum spre cătunul Vlahilor lui Drăgutin se împart drumurile şi cum de acolo începe hotarul Drăgulieţilor [2]).

Şi aici deci *cătun* este luat în înţeles apelativ care înseamnă sat românesc sau ciobănesc (ceeace e tot una). Numele aşa dar, care se dădea altădată satelor ciobăneşti şi care şi acum în anumite regiuni, înseamnă colibe pe lângă stâni ne dezignează, fără îndoială forma satelor pastorale (ciobăneşti) cu singura deosebire, că asemenea sate sunt astăzi foarte puţine în Peninsula Balcanică, pe când odinioară în munţii Peninsulei Balcanice nici nu existau alte sate. Limba veche precum îşi aveau nume deosebite pentru satele de plugari şi deosebite pentru aşezările vremelnice ale ciobanilor, tot astfel numea şi casele din acele sate şi aşezări în termeni deosebiţi.

Satul ţărănesc este făcut din case (kyciow) iar cătunul românesc şi albanezesc din „kleti" şi Kletişta. In chrisovul

[1]) Katunska Nahie este în m-le Zeitei. N. Danici. Glasnik XL. 3.
[2]) Glasnik XV, 229.

lui Duşan pentru bis. Arhanghelilor se pomeneşte de două ori despre klet la arătarea hotarelor. De asemenea şi cu ocazia dărilor „câte un miel de kletişte". Un asemenea impozit — de sigur după vechile lor obiceiuri — plătiau, după cum spune Pougueville, către Sultan şi Vlahii din Pind.

Că în aceste cătune puteau fi şi Vlahii stabili ne putem încredinţa şi mai bine din hrisovul lui Duşan dat bisericei Sf. Arhangheli din Prizdrena în care Vlahii nu sunt pomeniţi altfel, decât în cătune şi cu arătarea hotarelor. Astfel Duşan a dat bisericei Arhangheli din Prizdrena pe Vlahii Balcanici (87 familii) şi le-a stabilit hotar adăugându-le şi satul Tumiceni cu toate hotarele sale. Aceşti Vlahi făceau aşa dar parte dintr'un sat. In fruntea lor se pomeneşte Baielav Primiciuv (primar). După aceasta Duşan a dat bis. Arhangheli cătunul Gunţate (75 de familii) cu hotare, cătunul Iancişta (32 familii cu Primicerul Voina iarăş cu hotare; cătunul Golubovţi 36 familii cu cneazul Ghiurghia; cătunul Costărciani cu primicerul Bogdan (cu hotare): cătunul Sinainţi în Hvosvo (33 familii) cu hotarele cătunului şi ale muntelui lor, care le puseseră fixate în întregime; cătunul Pinuşinţi (36 familii) cu hotarele; cătunul Dragulevţi 80 de familii cu hotare şi cu munte care li s'a delimitat. Această stabilire a lor a fost la început pe jumătate. Dela corturi şi colibe de nomazi au început să se aşeze mai întâiu în locuri dela poala câte unui munte. La început felul lor de viaţă a rămas de sigur pentru mult timp tot aşa de simplu cum era la început. Altfel satele lor nu au fost menţionate separat de celelalte, precum le separă în chip constant documentele secolului XIV. Intr'o diplomă de danie din 1382 a mânăstirei Drenci, fundaţiune a monarhului Dorotei şi a fiului său Danila, se pomenesc dejà şi sătişoare vlahe, se pomeneşte şi de silişti române [în loc de *cătun* avem celalt nume care să dădea aşezărilor ţărăneşti] „se dă bisericei vlaşii *Şilegov* [1]) cu *siliştea* şi ho-

[1]) Şi azi există Şilegovţii mici şi Şilegovţii mari în jud. Crusevaţi. Nu există nici urmă de aşezările de odinioară vlahe. De altfel avem azi o mulţime de sate (selo) sârbeşti care altădată erau cătune.

tarele ei". Aşezarea ciobănească (valahii) nu se mai numeşte cătun ci „zaseliar".

Trebuie văzut în aceste denumiri, pe la jumătatea sec. XV semnul unei mari transformări. In chrisovul lui Gheorghe Brancovici din 1 Sept. 1428 prin care se întăreşte baştina celnicului Radici se scrie: „*Selo*" *vlasi* „*Radivolvţi*" *selosort* în loc de cătun, termenul obicinuit altădată pentru aşezările române deasemenea „selo vlasi Vaicovţi". [1]) Din aceasta se vede că în prima jumătate a secolului al XV cătunele au început să dispară şi că în locul lor se vorbeşte de „sela", sate, ceeace denotă că Vlahii se fixaseră cu desăvârşire şi că viaţa lor nomadă numai era decât ca o amintire.

Examinând bine toate acestea date nu rămâne îndoială, că încă depe timpul vechiului stat sârbesc, felul de viaţă nomad al Vlahilor a început să diminueze şi că aşezarea lor progresa, deosebindu-se totuşi de satele pur ţăraneşti prin felul de ocupaţie pastorală, prin poziţia muntoasă a satelor lor şi prin moravurile lor speciale. Deşi zaconul lui Duşan mai sus citat, în articolele 179 şi 180, asupra Vlahilor şi Albanezilor, mărturiseşte singur că şi atunci aceşti păstori se deplasau căutând locuri de iernat şi de vară, multe alte ştiri ne arată şi Vlahi cu totul aşezaţi.

In documentele păstrate cum e de pildă cel dela Jicia (m-re) se vorbesc de păşuni ernatice şi văratice în hotarul

---

Dr. C. Jirecek pomeneşte din documentele raguzane din 1430 pe Vlahii Mirilovici; în locul lor avem azi satul Mirilovici spre V. de Bilecior; vlahii Pilatovţi iar în locul lor satul Pilatovţi spre V. de Bilecior.

Dacă am avea un vocabular complet al toponimiei noastre atunci s'ar lămuri pe deplin această transformare a vechilor grupuri de Vlahi în ţărani obicinuiţi [fireşte slavizaţi, (N. Trad)] şi vechile cătune în sate obicinuite. Dintre vechile cătune ale S-tului Ştefan Covacici a găsit urmă numai despre cătunul Barelievsco în actualul sat Barelievo la dreapta Labei (Spomunic IV, 13). Eu (Novacovici) am găsit satul Bugarici ca urmă a vechiului cătun Bugarscom, pomenit asemenea în chrisovul S-tului Ştefan.

[1]) L. Stajanovici, Spomenik III, pag. 3. Satul Vlahilor vacovţi de care vorbeşte mai sus se găseşte azi sua numele de Voicovţi în plasa Cucer la poalele Rudnicului.

acestei regiuni şi al acestei stăpâniri; aceia deplasare deci, de care vorbesc citatele articole, din zaconicul lui Dusan. era foarte scurtă.

In vechiul stat sârbesc păstoritul era una din cele mai însemnate ocupaţiuni nu mai puţin însemnată, ba poate chiar cu mult superioară în importanţă, de cât plugăria. Nu ne vom înşela dacă vom spune, că toate satele ţărăneşti se găseau în câmpii, în locuri joase şi calde şi că toate înălţimele şi locurile muntoase erau populate de turme şi de cătune vlahe care se perdeau, ici colo, în păduri. După felul locului se schimbă şi viaţa îndulcindu-se mai mult în locurile cultivate. Cancelarul Pelancici care a scris pe la 1500, unul dintre cei mai buni cunoscători, din timpul său ai peninsulei balcanice scrie: „neamul Roşanilor (sârbilor, denumiţi astfel după vechea capitală Rascia) popor vioi şi muncitor. locueşte în părţile ce se întind dealungul Dravei, Savei şi Dunărei; pe când în locurile muntoase trăesc Vlahii, oameni de munte, bogaţi în turme şi vite; în alte părţi ale vechii Serbii trăesc Serbani (face deosebire între Rusciani şi Serbi de şi nu este nici o diferenţă fiind vorba de unul şi acelaş popor N. Tr.), neam blând şi cultivat deoarece sta mai la sud şi are mulţi neguţători care călătoreau [1]). Nu a fost altfel nici în Bosnia. Acolo se arată că stând în regiuni speciale Vlahii în Hum, în Neretva, în Zeta. In 1344 se vorbeşte de *oamenii* şi *de Vlahii din Banatul Bosniei*; la 1361 se vorbeşte de *oamenii* şi de Vlahii Banatului Bosnia şi lui Sanka, nobil care stăpânea Popovo şi coasta între Ston şi Raguza; în 1386 se pomenesc Vlahii cu turmele lor ca refugiaţi în faţa Turcilor căutând adăpost pe pământul Raguzei. Tot cu asemenea ocazie se pomenesc Vlahi şi Sârbi la 1390 şi de numeroase ori mai târziu pentru astfel de motive. In 1426 raguzanii scriu regelui Sigismund, că Turcii s'au apropiat de hotarul Croaţiei făcând jafuri în dauna Vlahilor [2]) aşezaţi acolo.

[1]) Letopis Matiţe Srpske 1847. pag. 34.

[2]) D-v C. Jirecek, Die Wlachen, und Maurowlachen, Prag 1879, anul 8—9.

De asemenea au scris dubrovianii în 1451 relatându-i cum că hertzogul Stepan este adversarul regelui ungar şi că a atras pe Vlahi şi pe Sladova Sancovici, care se aflau în vecinătatea toritoriului lor [1]). *Pe atunci Români se aflau pretutindeni, ceeace se vede şi din menţiunile foarte dese privitoare la dânşii.*

Aceasta se întăreşte şi prin faptul că-i găsim în toate hrisoavele la averile tuturor monastirilor mai mari: *Chilandarul* şf. *Jiţa, Gracianiţa* şi *Bania,* Decianul şi bis. Arhanghelilor în Prizdrena. In afară de acestea se ştie că Vlahii erau şi pe pământurile acelor mânăstiri dela care nu ni s'au păstrat documente. Astfel în actele raguzane inedite se pomeneşte de *Vlahii M-rii Mileşeva, Vlahii M-rei Studeinţa, Vlahii M-rii Morace* [2]). Aceasta nu trebuie să ne surprindă dacă ţinem în seamă că m-rile se ridicau aproape exclusiv în munţi.

Şi cum fiece stăpânitor de pământ trebuia să aibe şi turme, iar cu păstoritul se ocupau mai ales dânşii (Vlahii) se lămureşte foarte uşor numărul important de aşezări al acestei populaţii într'o vreme când agricultura naţională îşi perduse prioritatea [3]).

Această mulţime a lor ne face să credem, că ar fi greşită părerea că ei trăiau numai ca Vlahii din muntele Balcan; dimpotrivă trebue să admitem, că unii dintre ei aveau locuinţele lor permanente. Zaconicul lui Duşan el însu-şi nu înfirmă prin nimic o asemenea ipoteză. Dimpotrivă el o confirmă. „Selo şi cătun" (sat şi cătun) în el se pomeneşte paralel cu termenii a două forme deosebite ale locurilor populate. Art. 53 vorbeşte despre oamenii stăpânirii care locuesc în seliştele şi cătunele bisericeşti. Prin aceasta se arată

---

[1]) Raguza ès Magyarosz̀ag 1888, 513.

[2]) D-r C. Jèrecèk. Die Wlachen und Maurowlachen, Prag 1879, p. 4, 11.

[3]) Mon-Sarbia 246 este o scrisoare raguzană scrisă probabil Regelui Serbiei cam prin I-a jumătate a secolului XIV, în care se cere pe trei ani vama dela' Cattaro cu condiţiuuea că Vlahii să ia 10000 de încărcături de sare din acea salină iar arendaşii să plătească Regelui 500 ducaţi taxă vamală. In anul când Vlahii nu ar lua 10000 de încărcături de sare e (arendaşii) să nu plătească vamă.

Vlahii sunt cunoscuţi ca mari consumători de sare, compară cu M. Putik, Spomeniţi Srpski L, 14.

că şi averea bisericelor şi stăpânitorilor feudali era formată din *Sela (sate)* şi *cătune*.

Art. 183 vorbeşte despre oamenii bisericei şi îndatorirea pusă conducătorilor lor de ai apără şi iarăş împarte pe oamenii bisericei în ţărani (plugari) şi Vlahi (păstori). Din articolul 149 se vede ca populaţia statului se împărţea în oraşe (grad), sate (selo) şi cătune. Şi mai clar se vede aceasta din art. 194 în care se enumără pe copii satelor şi cătunelor, dând slujbelor lor : *knezarina* (cnezii) *primiciurina* (primicerii) *predstamitama* (fruntaşii) *celniţama* (celnicii păstrat la rom. macedoneni şi azi).

Dar documentele citate mai sus ale Deceanului şi bis. Arhangheli s'a văzut că în cătunele vlahe apar cnezi şi primiceri. Documentul Sf. Ştefan ne arată primiceri în cătunele Barelievsco, Boboevacicoşi Voisilţa. Din notele d-lui C. Jirecek se vede că „celnik" este păstrat şi astăzi în Pind şi înseamnă cap al satelor de păstori. In zaconicul insulei Cuzala din 1212 se interzic celnicilor, paliorţilor, podorilor sau orice fel de cap de trib al păstorilor de a primi bacşişuri [1]). Şi în acea parte deci şeful triburilor de păstori se numea *celnic*. Din alte documente vedem că primicer se numea nu numai capul cătunului ci şi al satului („selo")[2]). Cneazul era şef al satului şi judecător după cum arată înţelesul limbei sârbeşti.

Este evident că acelaş lucru însemna şi cuvântul *vredstalnic* ceeace de alt fel indică însuşi înţelesul său.

Astfel se dovedeşte pe deplin că vechea noastră populaţie în veacul al XIII — XV se împărţea după ocupaţia sa în populaţie pastorială şi popul. agricolă; că aşezările agricole se numeau *sela* (sate), iar cele pastorale *cătane* (din când în când *zaselţi*), care erau în legătură cu *satele*, că deosebirea dintre *sate* (sela) şi cătune era mai mult de formă, constând împoleiala mai mare sau mai mică a locuitorilor, în moravuri etc.

---

[1]) Hanel, Statuta et leges Curzolae, Zagrabiae 1877. str. 47.

[2]) Danici, Rijecnic, crede că primiciur este o rămăşiţă a grecescului care înseamnă primul dintre fruntaşi.

ACLUSE

FĂRĂ COMENTAR IN LOC DE CONCLUSIUNE

DIN BITOLIA (Serbia)

Monastir, 3 Octombrie 1913.

Amice,

Despre situaţia noastră de aci nu ştiu ce să-ţi scriu. Pericolul albanezesc este îndepărtat ca să zicem aşa. Poliţia este sănătoasă. S'au promulgat noui legi şi dispoziţiuni pentru provinciile anexate. *Propagandele de până eri sunt anihilate astăzi. In afară de catolici şi protestanţi, numai Românii au şcolile lor.* Totuşi să nu ne facem iluzie de urma acestui favor al soartei. *Ne lipseşte cea mai elementară organizaţie. Scoalele, chestiunea noastră se conduce numai de un singur om: de consulul României. Poporul este ţinut la distanţă.* Care dintre noi ar puteà să-i àbordeze pe aşa numiţii noştrii *grecomani,* în împrejurările de astăzi? Lor le vine greu să ne abordeze pe noi. *Dar noi in numele cui le putem vorbi că să vie la noi. Ce le putem promite? La propaganda grecească ei aveau un loc turceşte, apoi cine să le aprecieze munca şi sacrificiile? La noi nimic din toate astea. La şco-*

lile noastre nu este nici un control. La noi nu se cere muncă, devotament, abnegaţiune, sacrificii. Toate astea sunt rău privite. La noi se cere mamelucism, se cere lipsă de caracter. Lacheii sunt la putere.

Dacă România va continua şi pe viitor să considere această chestie ca o perdea pentru ochii lumei, mai bine să-i lipească pe Macedoneni de dânsa. De altfel se va duce dela sine, numai că va fi în mod ruşinos, pe când dacă se înmormânta cu ocazia războiului, care a pus cruce Turciei din Europa, moartea era să fie atribuită straşnicului eveniment. *Cu Turcia putea să existe o chestiune muribundă. Cu un stat creştinesc însă nu se poate.*

Dacă se va grăbi numirea de episcopi şi organizarea culturală bisericească a poporului cu copii religioşi în frunte, dar nu cu incapabilii şi stricaţii, cu guralivii şi falşii patrioţi reprezentaţi, cari au dat şi dau un spectacol scârbos şi trist, apoi să ne lase în pace, că ne facem noi şi ţara de râsul lumei. Intr'o chestiune mare şi sfântă se cere capacitate, dar mai presus de toate oameni idealişti, cu vedere generoasă, iar nu oameni josnici, vânzători de Hristos. Dar ce vrei? *D'al d'âştia au trecere şi de ei nu ne putem scăpa.* D-ta îmi vorbeşti de organizaţie economică: Că trebue să fie şi acestă chestie pe primul plan, nu încape contrazicere. Dar spune-mi cu cine să lucrezi? Avem noi oameni? *Conducătorii au stricat caracterele.* Ei s'au gândit numai la dânşii cum să seu înavuţească. Noui elemente cărătoare în luptă nu vedem. N se înregimentează. Fug de chestiunea aromână ca dracul de tămâe, fiindcă aşa cum este această chestiune, nu poate avea viitor.

Eu unul şi alţi câţiva ne-am ars. Idealul nostru a fost o utopie. Am ajuns batjocura ticăloşilor şi falşilor patrioţi. Mă mir cum de mai am plăcere să muncesc când mă văd desconsiderat, în loc să fiu încurajat şi înaintat. *Inchipueşte-ţi că studiile mele Universitare nu valorează cât o ceapă degerată în chestea macedo-română!* Din contră, eu era să fiu cu un salariu mai mare dacă nu aveam licenţă în literă. Ca probă pot servi colegii mei V. C....., T. C.

..... niște nulități naționale, dar cari au un salariu mai mare decât un C..... *Am scris la Minister, am scris și amicului Murnu al nostru*, dar nimic și iar nimic. Și oamenii aceea își închipue că pun țara la cale, și că viitorul neamului este asigurat. *Jalnic lucru! Dacă mai sunteți câțiva acolo cari cu sinceritate vă ocupați de această chestiune — căci mulți sunt acei cari se interesează ca să speculeze —* atunci interveniți ca de urgență să se dea organizația cerută, fiindcă timpul cere urgență. Numai în acest fel mulți dintre frații noștrii ar putea să treacă în tabăra noastră și s'ar duce în Corceia sau aiurea. Să-mi răspunzi așa ca să nu fie bătător la ochi, scrisorile deschizându-se.

Spune-mi dacă poți cere pentru mine încetățenirea. Ar trebui să mă asigur. Să-mi asigur o poziție de eșire pentru orice eventualitate. Poziția noastră numai siguranță nu prezintă. In anul acesta am făcut un volum de fabule și lucrez la istoria Românilor. Am isprăvit până la evul modern. Spune-mi cum le-ași tipări?

Salutări amicilor noștrii. Cele cuvenite dela mine și soția mea ție și cucoanei D-tale.

Cu devotament,

.....

Scrisoarea unei D-ne din înalta societate sârbă scrisă în dialectul Macedo-Român.

(In limba originală)

Stimate Domnule,

Cartea voastră dit 30 di Maiu din Bucureşti u luai, cum şi cartea poştală, din Arad cu un numir di Jurnalul „Românul".

Di tuti aisti vă mulţumesc.

(In traducere).

Scrisoarea D-voastră datată la 30 din Maiu din Bucureşti precum şi cartea poştală din Arad, le-am primit împreună cu un număr din „Românul", pentru cari vă mulţumesc. Portul naţional

Portul naţional din Transilvania mult îmi place, precum şi tut ţi easti Transilvănean îmi place că vizui cu ochi a mei ţi ommeni sunt moşiii şi tara lor.

Eram la Mehadia, cari localitate easti tu di Transilvania. Mult mi duruia oamenglji aţelji ca fraţi di a noştrii.

Zburăi cu ţăranljcă d'acolo ţi oameni; şi ţi lipseaşti shibă Transilvăneljă invitaţi?

Inima lor uji şi pari că arde şi doare ţi lui ba si naţiunea lor că noi măratlji dit Macedonia!

Va shibă mari crimă să lăsăm s'cheascâ limba noastră şi miletea.

Io voi să facu tută posibilitatea mea tri ideia naţională, ca să înghează Girtatul di Părinte cari avu moarti aşi glorioasă şi mare. Sângele a lui nu si virsă ti bathiava nu si poati!

Duminiză nu vas facă ahtări midreptăţi. Nam i mari şi ţuţi gi poate nu ve ne-a lasă!

Ma noi lipseaşti şi lucrăm!

Mult mi interesează ţi văzuşi la Arad? Aflai ca se publică istoria masacrelor din Coriţa până tara luai din Transilvania îmi place foarte mult precum şi tot ce e Transilvănean, întrucât am văzut cu ochii mei ce fel de oameni sunt ei şi ţara lor. Am fost la Mehadia, o localitate din Transilvania, unde am fost îndrăgită de aceşti oameni ca şi din partea unor adevăraţi fraţi.

Am vorbit cu ţăranii de acolo. Ce mai oameni. Imi închipui cam ce trebue să fie şi intelectualii români din Transilvania?!

Mi s'a părut că sufletul lor arde de dragostea limbei şi naţiunii lor ca şi la noi nefericiţii din Macedonia!

Va fi cea mai mare crimă de vom lăsa să piară limba şi naţiunea noastră!

Eu voi face tot posibilul pentru triumful ideii naţionale spre a reînvia memoria părintelui martir care a avut o moarte glorioasă şi sublimă. — Sângele lui nu s'a vărsat în zadar, asta nu se poate! Dumnezeu nu va trece cu vederea nedreptate aşa de mare. El este Mare şi învinge pe toate astfel că nu ne va abandona.

Dar noi trebue să lucrăm!

Foarte mult mă interesează cam ce-ai făcut la A-

maş unumir ţil pi tricut vai.— Scriile săujii pitreacă „Românul şi vas plătesc abonamentul.

Ţi easti cu greva a Institutorilor din Macedonia?

Era Bucureşti aveţi vizitată pi D-l Hagigoga, redactor al „Aromânului“ ? nu vine di demult şi ne casti greu fără năs.

Poate că nu apari ma mult?

Cavai di nai mas arămânem şi fără di el!!

Vreţi să ştiţi cum tricium tu ţara româneassă di sărbătorile tricuti?

Când intrăm tu vaporlu a neam esperampa să vă aflăm, nuntru — Ma nu eraţi!

La ora şease eram la T.-Severin.

Cum să vă spun cum ni se păru ţara? Când ajunsu la *statuia al Traian* mi la una mari mindinari. Nu ştiu limba noastră ahâtea să vă spuin tuti sentimentele ţi li avui.

Tu un moment câno eram singura plânşu sora noastră ţea laia!

Lacrimele aureati căzură tu minduirea că aţea apă piin tricu al cu legiuirile noastre minti di ahăti suti rad? Sunt informată că se dă publicităţii istoricul masacrelor din Coriţa, până în prezent am primit numai No. trimis de D-voastră.

Srie-le să-mi trimeată „Românul“ că le voi expedia abonamentul. Ce se aude cu greva institutorilor din Macedonia?

La Bucureşti aţi vizitat pe D-l Hagigogu redactor al Aromânului? In caz de-l mai puteţi vedea spuneţi-i dela noi, comunicându-i că „Aromânul“ nu vine de mult şi ne vine foarte greu fără de dâusul.

Poate că numai apare? Vai de noi de vom rămânea fără el!

Vreţi să cunoaşteţi cum am petrecut în România cu ocazia sărbătorilor.

Când ne-au îmbarcat în vapor speram să vă găsim dar n'aţi putut veni?

La orele şease am sosit la Turnu-Severin.

Cam ce să vă spun cum mi s'a părut ţara? Când am ajuns în faţa *statuei lui Traian* am căzut numai decât pe gânduri. Imi pare rău că nu cunosc atât de bine dialectul ca să-mi pot exprima

di auji, disparti ţara ţi u luară năşi şi tone casti tu mână zeanur şi mi doare mult.

Când intrăm la T.-Severin vizui şi un alt aromân cu lacrimi tu ochjii! Nu eram singură io.

T.-Severin mult ani plăcu şi tricum mult ghini, la turnari vas mi duc şi la Bucureşti.

Ti ghini era săveam şi noi casa noastră câtă nică schibă ma a noastră schibă!!

Multu greu easti să bănează om lu tu loc xeun şi cu oamenii xeni, fără limbă şi cartea lui!

In România ira aşi muşat! că maşi rumăneaşti si auză afară până altă limbă xeană.

Când şi noi vas avem tihea aistă? Dumnăzău ştie!

Vă rog să ne scriţi totu ca să ştim ţieasti cu voi.

Ijirtaţi greşalili omeali di ortografie că eu nu inviţai carti românească, singură u luai şi u amestic cu ortografia italiană şi franceză.

Ti unii era came jişor să vă scriu pe limba franceză ma voi să scrii tu limba noastră.

Di la muma mea, teta mea, şi din partea mea, în deajuns sentîmentele ce m'au cuprins.

Profitând de un moment când eram singură le.am dat drumul lăcrămilor, plângând soarta nenorocită a neamului nostru!

Privind spre apa care desparte ţărmurile de unde a pornit el cu legionarii lui cu sute de ani înainte, am plâns ca niciodată, că multe teritorii ocupate de dânşii sunt stăpânite azi de străinii ceeace îmi provoacă mari dureri.

Intrând în T.-Severin am mai văzut un *Aromân* cu ochii lacrimaţi; ast-fel că n'am fost numai eu!

T.-Severin mi-a plăcut foarte mult şi am petrecut bine; la înapoere mă voiu duce şi la Bucureşti.

Ce bine ar fi fost să fi avut şi noi căminul nostru, ori cât de mic ar fi dar să fie al nostru.

Foarte greu este să trăiască omul pe pământ străin, şi cu oameni străini, fără să aibă limba şi cartea lui!

In România era aşa de frumos! mai ales că se vorbea numai româneşte, fără să fi auzit vre-o limbă străină.

Când ne vom bucura şi

luaţi mulţi Cljimiciuni şi salutări compatriotice şi amicale.

Sora mea din Paris va s'aducă Londra di in vas nă scris cum va s'ajungă.

noi de acest noroc? Dumnezeu ştie!

Vă rog să-mi scriţi din când în când ca să ştiu ce mai este pe la D-voastră.

Să mă ertaţi pentru greşelile ortografice, întrucât n'am învăţat carte românească, ci mi-am însuşit o ortografie proprie amestecând'o cu cea italiană şi franceză.

Pentru mine ar fi fost mai uşor să vă fi scris în limba franceză, dar dorinţa mea este ca să vă scriu în limba noastră.

Dela mama, dela mătuşa mea precum şi din parte-mi aveţi multe complimente şi salutări patriotice şi amicale.

Sora mea din Paris pleacă la Londra de unde ne va scrie imediat după sosire.

DIPLOMAŢIA ROMÂNĂ [1])

Arad, 23 Decembrie.

In toiul conferinţelor dela Londra, unde statele europene şi-au trimes cei mai abili diplomaţi, România a fost silită să-l înlocuiască pe ministrul ei la Londra, d. Manu, cu d. Mişu, fostul ei reprezentant la Constantinopol. O parte din

[1]) „Românul" din Arad No. 272 din 1912.

presa din regat motivează această schimbare prin împrejurarea că d. Mişu, care a fost mai mulţi ani ministrul României la Sofia şi la Constantinopol, cunoaşte la perfecţie împrejurările din peninsula balcanică şi poate prin urmare să reprezinte în mod demn interesele regatului român în faţa reuniunei ambasadorilor marilor puteri. Presa străină adaugă că d. Mişu este cea mai bună putere diplomatică a României. Ziarele româneşti independente critică însă această măsură a guvernului român, întrebuinţând cuvinte foarte aspre la adresa unor ambasadori români care reprezintă România în cele mai importante centre politice din Europa, fără ca ei să aibă pregătirea necesară pentru această grea misiune.

De un lucru se fereşte însă presa românească din regat să vorbească: de *naţionalitatea* unor miniştri români, cărora li sunt încredinţate oarecum frânele politicei externe a României şi prin urmare iateresele cele mai vitale ale întregului românism. Dacă vom continua mai departe a face cu toţii politica struţului, care-şi vâră capul în nisip ca să nu vadă primejdia ce-l ameninţă, statul român va ajunge acolo, unde a ajuns Turcia, ale cărei interese externe au fost încredinţate secole dearândul fie Grecilor, fie Albanezilor, sau va ajunge în situaţia monarhiei habsburgice, ai cărei diplomaţi în cele mai însemnate centre politice din lume se recrutează exclusiv dintre baronii şi conţii maghiari, cari reprezintă nu interesele imperiului, ci ale maghiarismului.

Cu rizicul de a fi învinuiţi că ne amestecăm în chestiile interne ale ministerului de externe român, vom căuta în aceste momente, când neamul românesc, ameninţat de întărirea neaşteptată a vecinilor săi, este cuprins de un hipercriticism explicabil, grăbindu-se să îndrepteze greşelile din trecut, să stabilească responsabilităţile şi să-şi croiască o nouă cale în viitor, ca să spunem un adevăr usturător, care va durea, în primul rând însă pe Românii de aici de peste hotare deprinşi a vedea în România statul ideal, dela a cărui existenţă, atârnă şi existenţa neamului nostru întreg. Adevărul, de care o parte din presa din regat se fereşte a-l mărturisi,

este că miniştrii şi consulii României în cele mai importante centre politice din jurul regatului român sunt persoane străine de naţionalitatea noastră, străine de cultura noastră şi străine de aspiraţiile neamului românesc. Afirmând aceasta nu voim de loc să ne atingem de onorabilitatea respectivelor personagii politice. Dureroasă este constatarea de mai sus ca guvernul român nu este destul de scrupulos în alegerea diplomaţilor săi, in parte covârşitoare Greci, care nu pot apăra interesele României şi ale întregului românism cu aceeaşi căldură şi cu acelaş devotament, ca atunci când ar fi Români nu numai prin sânge, ci şi prin tradiţie, prin dureri şi prin aspiraţii comune cu ale întregului neam românesc. De multe ori aceşti diplomaţi se află în nişte situaţii foarte delicate, când trebue să apere interesele României faţă de proprii lor conaţionali. Acesta este cazul d-lui Mişu la conferenţa dela Londra. D. Mişu, care este protejatul d-lui Sturdza s'a afirmat totdeauna — ceeace-i face cinste — ca Grec. Pe timpul când d-sa a fost ministru român la Viena, afară de unele reprezentări oficiale ale statului român, ca de ex. 10 Mai, etc., d-sa a ocolit în alte sărbători şi Dumineci capela românească din Viena, de oarece se simţea foarte bine în biserica grecească, între conaţionalii d-sale. Şi acum, printr'un joc ciudat al sorţii, d-sa este trimis să apere interesele României şi ale Românilor macedoneni împotriva Grecilor! De sigur că d. Mişu însuşi nu este încântat de această situaţie extrem de delicată, când are de ales între sentiment şi între datorie. Guvernul român îl puteà scuti pe d. Mişu de un astfel de impas, trimiţându-l la Londra pe d. Lahovary, actualul ministru român la Paris, care cunoaşte tot aşa de bine împrejurările din Balcani, deoarece a fost mai mulţi ani reprezentantul regatului român la Constantinopol, unde a reportat frumoase succese diplomatice, cum este iradeaua din 1905 prin care sultanul Abdul Hamid le recunoaşte naţionalitatea Aromânilor din Turcia. Dar aceste îl privesc exclusiv pe guvernul românesc, care va dispune cum va socoti mai bine în această afacere, unde este vorba de cauza Românilor

macedoneni, despre a căror existenţă sau neexistenţă se va hotărî la reuniunea ambasadorilor din Londra.

Dela congresul din Berlin şi până astăzi nu s'a ţinut nici o conferinţă europeană de o mai mare importanţă, cum este cea a reuniunei dela Londra. La congresul din Berlin România şi-a trimes pe cei mai străluciţi bărbaţi ai săi, pe Brătianu şi pe Cogâlnicianu, mari Români, înzestraţi cu o superioară cultură şi cu neţărmurită dragoste de neam.

Iar acum? Din toată garda cea strălucită de miniştri, de foşti miniştri şi de ministeriabili ce se află azi la Bucureşti, nu s'a aflat nimeni care să iee asupra-şi greaua sarcină de a reprezenta România dela conferenţa dela Londra? Este generală în România convingerea că a fi ministru în străinătate înseamnă a trăi în exil, unde nu te poţi bucura de toate avantagiile politicei militante?

Dacă da, atunci ne explicăm de ce la Viena, la Budapesta, la Roma, la Constantinopol, la Triest, la Belgrad etc. statul român este silit să trimită ca miniştri şi ca consuli oameni străini de naţionalitatea noastră. Nu ne mirăm că consulul general — de onoare — al României la Viena, d-l baron şi milionar R a i t z e s este un evreu, ai cărui părinţi au fost conductori de tramvaie în Galiţia; nu ne mirăm că consulul român (?) Demetrios din Triesta nu ştie româneşte şi a primit zilele trecute într'un mod aşa de puţin amabil crucea roşie română de sub conducerea d-lui Dr. Gomoi. Nu ne mirăm când un fost ministru român dela Roma, întrebat fiind de regele Italiei despre starea Macedo-Românilor din Turcia, a declarat, că d-sa fiind ministru la Roma, nu poate fi în curent cu chestiunea Macedonenilor; tot aşa nu ne-am mirat când la începutul războiului din Balcani, război pus la cale de Rusia, d-l Nanu, ministru la Petersburg era absent dela postul d-sale, deoarece era în concediu. Aceste sunt fapte extrem de îngrijitoare care-l pun pe gânduri, pe fiecare Român bun.

Tocmai în statele din jurul României, în care trăiesc români, regatul român ar trebui să trimită pe cei mai buni, şi mai naţionalişti diplomaţi ai săi, din care să-i recruteze

viitorii miniştri, după cum face monarhia habsburgică şi Germania, ai căror miniştri ca d. ex. Aehrenthal, Bülow, Golu-chowski, Kiderlen Waechter etc. au fost recrutaţi din corpul diplomatic, ce şi-a făcut şcoale la Bucureşti. De altfel pe marele şi rafinatul câmp de bătaie al diplomaţiei europene în cele mai importante centre politice, România, reprezentată de streini, va fi în inferioritate faţă de atâţia duşmani rafinaţi, dar devotaţi cauzei lor, în special faţă de Unguri. pe cari îi întâlneşti în tot locul. Dela calitatea şi devotamentul diplomaţilor ei, vor atârna şi succesele diplomatice ale României şi eventuala îmbunătăţirii a sorţii Românilor de sub dominaţiunile străine.

Partidul naţionalist şi-a pus ca unul din cele mai importante puncte din program, scoaterea Evreilor din presa şi clasa de mijlor a Românilor. E timpul suprem ca să ceară odată şi scoaterea străinilor din diplomaţia română.

CUPRINSUL.

CUPRINSUL

	Pagina.
In loc de prefaţă	3
România şi Românii din Serbia	9
Românii din Serbia	12
„ „ „	14
„ „ „	15
Câteva note etnografice şi statistice despre Românii din Serbia	17
Acţiunea Serbiei în Albania	30
O proclamaţie sârbească către Albanezi. —	31
Date statistice asupra Românilor de pe teritoriile rupte din imperiul otoman şi anexate Serbiei, Greciei, şi Albaniei	36
Viaţa Românilor din Serbia	39
Acluse fără comentar în loc de conclusiune	65

IMPRIMERIE DE ARTĂ RICH. SERGIES, GRIVIŢEI 41

Preţul Lei 1.50